

Slovenská republika

Boj proti chudobe detí a podpora ich sociálnej inklúzie

Štúdia národných politík

Zuzana Kusá

Spolupracovali: Katarína Strapcová, David
Kostlán

Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied

Zrieknutie sa zodpovednosti:

Táto správa nemusí nevyhnutne odrážať

stanoviská Európskej komisie

ani členských štátov EÚ

Máj 2007

V mene

Európskej komisie

DG pre zamestnanosť, sociálne otázky a rovnosť príležitostí

Obsah

Zhrnutie	4
1. časť: Opis a analýza rozsahu a povahy chudoby a kvality života detí na Slovensku.....	5
1.1. Peňažná chudoba a hmotná núdza	6
1.2. Zdravie	9
1.3. Vzdelávanie	11
1.4. Bývanie a životné prostredie.....	14
1.5. Mimoškolské aktivity.....	14
1.6. Subjektívne vnímanie kvality života detí	15
1.7. Riziko a bezpečnosť	15
1.8. Občianska účasť.....	18
2. časť: Opis a posúdenie celkového rámca pre koordináciu a vypracovanie národných politik na prevenciu a zmiernenie chudoby detí a podporu kvality života detí. 18	
2.1. Politický rámec	19
2.1.1. Rovnováha medzi univerzálnym a cieľovým prístupom.....	21
2.1.2. Zameranie na práva detí verzus zameranie na práva rodiny.....	22
2.1.3. Efektívnosť opatrení na plné zohľadnenie problematiky chudoby a kvality života detí v národnej politike	23
2.2.1. Prístup ku (kvalitnému) zamestnaniu.....	23
2.2.2. Dávky sociálnej ochrany a daňové úľavy.....	24
2.2.3. Dotované služby (napr. školská strava, prázdniny)	25
2.2.4. Bývanie.....	26
2.2.5. Starostlivosť o dieťa	27
2.2.6. Vzdelávanie.....	28
2.2.7. Zdravie	30
2.2.8. Doprava.....	31
2.2.9. Ochrana ohrozených detí	32
2.2.10. Podpora účasti detí na spoločenskom, kultúrnom, rekreačnom a športovom živote	32
3. časť: Opatrenia na monitorovanie realizácie a účinku národných politik	34
3.1. Zapojenie zainteresovaných strán	36
Príloha – Použitá literatúra.....	37

Zhrnutie

Cieľom tejto správy je opísať sociálno-ekonomickú situáciu detí a analyzovať politiku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu detí na Slovensku. Za týmto účelom sme použili štatistické údaje, prieskumy a príslušné dokumenty týkajúce sa národných politík, súvisiace zákony, smernice a nariadenia, ktoré boli k dispozícii do konca apríla 2007.

Táto správa je rozdelená na dve časti. Prvá časť opisuje rozsah a povahu chudoby a sociálneho vylúčenia detí na Slovensku. Druhá časť sa zaoberá programami a politikami sociálnej inklúzie, ktoré súvisia s kvalitou života detí a venuje zvláštnu pozornosť monitorovaniu a hodnoteniu národných politík.

V nasledujúcom texte je uvedené krátke zhrnutie hlavných bodov správy. Slovenské deti predstavujú sociálnu kategóriu, ktorá je najviac ohrozená chudobou (19%). Chudobu detí na Slovensku vo všeobecnosti zapríčiňujú dve hlavné (často prepojené) sociálne podmienky: život v domácnosti, v ktorej sú obaja rodičia nezamestnaní, a život v mnohohodetnej rodine. Zdá sa, že vyššie vzdelanie nehrá spoľahlivú úlohu pri zlepšovaní finančnej situácie ľudí a ich vymaňovaní sa z chudoby. Napriek nízkemu počtu ľudí, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku, Slovensko patrí v EÚ medzi krajiny s najvyššou mierou nezamestnanosti mladých ľudí. Okrem štrukturálnych faktorov (obmedzené pracovné príležitosti, nedostatok lacnej verejnej hromadnej dopravy...) nezamestnanosť mládeže zvyčajne súvisí (pripisuje sa) s nedostatočne pružnou reakciou školstva na požiadavky trhu práce a pomalým prispôbovaním obsahu učebných osnov osobitným potrebám rôznych sociálnych skupín detí, predovšetkým detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Dlhodobá kritika nadmerného zastúpenia detí z rómskej menšiny v špeciálnych školách viedla k určitému pokroku. Politika vzdelávania sa väčšmi zameriava na integráciu rómskych žiakov do štandardného školstva. Do Školského zákona sa roku 2002 zaviedli viaceré programy ako „inštitút nultých tried“ a asistenti učiteľov, aby sa uľahčila integrácia rómskych žiakov do štandardného školstva.

Chudoba detí sa neprehliadnuteľne spája so zlým bývaním. Na Slovensku je inštitút sociálneho bývania veľmi slabo rozvinutý a súkromné alebo štátne nájomné bývanie tvorí veľmi malú časť bytového fondu (asi 3%). V dôsledku toho takáto obmedzená ponuka výrazne sťažuje prístup k cenovo dostupnému bývaniu pre chudobné rodiny.

V slovenskej sociálnej politike dominuje cieleň prístup. Niektoré z jeho praktických dôsledkov idú proti cieľom sociálnej inklúzie, keďže vyvolávajú rozdelenie a napätie medzi daňovými poplatníkmi a poberateľmi dávok, ako aj medzi tými chudobnými ľuďmi, ktorí majú a ktorí nemajú nárok na dávky. V mnohých ohľadoch sa programy sociálnej pomoci považujú za nespravodlivé.

Prieskum všeobecnej politiky a (celkovej) tvorby národných politík na Slovensku naznačuje, že boj proti sociálnemu vylúčeniu nie je prioritou vlády Slovenskej republiky. Tak ako inde medzi priority vlády patria na jednej strane ekonomický rast a hospodárska konkurencieschopnosť a na druhej strane znižovanie deficitu štátneho rozpočtu. Verejné výdavky sa škrtať do takej miery, že finančne náročné politické odporúčania sú už vopred odsúdené na neúspech. Sme si vedomí, že šetrenie verejných výdavkov je všadeprítomným imperatívom, ktorému sa nedá vzoprieť.

Dlhodobé obmedzenie verejných výdavkov má vplyv na posudzovanie a hodnotenie sociálnych politík. Nedostatok zdrojov mal viaceré negatívne dôsledky ako je znižovanie personálu, obmedzovanie zberu údajov a klesajúce analytické kapacity. Niektoré údaje úplne chýbajú, predovšetkým údaje o subjektívnych skúsenostiach detí a ich vnímaní kvality života alebo aj údaje o podmienkach bývania. Medzi tvorcami národných politík a akademikmi je slabá

spolupráca pri tvorbe a výklade príslušných sociálnych údajov. Síce sa formálne vypracúvajú viaceré oficiálne správy a dokumenty, ale nemajú nijaký praktický význam. Hoci nechceme predkladať utopické návrhy, nemôžeme nespomenúť, že je potrebná väčšia verejná diskusia a viac iniciatív zdola nahor, ktoré budú pripomínať záväzky Slovenskej republiky v oblasti ľudských práv. Ešte vždy treba urobiť veľa aj v oblasti zvyšovania povedomia verejnosti, jednak o dôležitosti sociálnych práv ako ľudských práv, ako aj o dôležitosti boja proti sociálnemu vylúčeniu v trvalo udržateľnej demokratickej spoločnosti.

1. časť: Opis a analýza rozsahu a povahy chudoby a kvality života detí na Slovensku

Dokonca aj v dobe spochybňovania hodnoty spravodlivosti a rovnosti je ešte vždy dosť dobrých dôvodov univerzálne sa zaoberať deťmi. Kvalite života detí sa pripisuje veľký význam a chudoba detí je neprijateľná pre paradigmu ľudských práv ako aj pre paradigmu investovania do ľudského kapitálu. Preto si „obrovská väčšina (členských štátov EÚ) stanovila ako hlavnú prioritu potrebu rozvinúť strategický, integrovaný a dlhodobý prístup k prevencii a odstraňovaniu chudoby a sociálneho vylúčenia detí“ (Spoločná správa za rok 2007: 44).

Opis a analýza chudoby a kvality života detí na Slovensku má rôzne obmedzenia. Niektoré z nich sú podobné obmedzeniam v mnohých členských štátoch EÚ: výskum a najmä systematický zber údajov v tejto oblasti nebol dostatočný a plne sa nedoceňuje jeho význam. Pre Slovensko nie sú k dispozícii niektoré údaje. Začatie prieskumov je často podmienené vonkajšími stimulmi a zdrojmi. Slovenská republika sa spravidla nezúčastňuje komparatívnych projektov, ktoré si vyžadujú financovanie z domácich zdrojov. Projekt zdravotných návykov detí v školskom veku (HBSC 2000/2001) bol takýmto prípadom a Slovensko bolo zrejme jedinou európskou krajinou, ktorá sa ho nezúčastnila. Keďže sa nezberali údaje o subjektívnej kvalite života ani zdravotných návykoch detí, Slovenská republika sa nedostala do nedávnej správy UNICEF-IRC o kvalite života detí (UNICEF Chudoba detí v perspektíve roku 2007, február 2007).

Na druhej strane existuje domnienka, že zisťovanie EÚ-SILC, ktoré sa začalo roku 2005, zrejme začalo novú éru sociálneho výskumu a monitorovania na Slovensku. Hoci v súčasnosti sú k dispozícii iba údaje zo zisťovania EÚ-SILC z roku 2005, rezortní experti ako aj vedeckí pracovníci sa domnievajú, že údaje EÚ-SILC konečne vytvárajú solídnu databázu s informáciami o sociálnej situácii a životných podmienkach obyvateľov, vrátane detí.

Hoci domáci experti často diskutujú o zisťovaní EÚ-SILC, zatiaľ iba pár štúdií využilo zistenia tohto prieskumu. Mnohé komparatívne štúdie ešte vždy používajú údaje pre Slovenskú republiku z Mikrocenzu z roku 2003. Podľa údajov z Mikrocenzu z roku 2003 miera chudoby detí na Slovensku bola 30% a relatívne riziko prepadu príjmov chudobných umiestnilo krajinu na najhoršie miesto medzi krajinami EÚ 25 na rôznych stupniciach peňažnej chudoby. To platí napríklad pre Bradshawovu štúdiu, v ktorej sa Slovensko umiestnilo na poslednom mieste v hodnotení materiálnej situácie medzi krajinami EÚ 25 (Bradshaw, 2007).

Hoci údaje pre Slovensko zo zisťovania EÚ-SILC pre rok 2004 boli k dispozícii až od apríla 2006, obhajujeme požiadavku, aby sa v ďalších komparatívnych štúdiách používali práve tieto údaje. Sú na to dva dôvody. Po prvé, *Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie* (Správa SO/SI) zdôrazňuje údaje zo zisťovania EÚ-SILC za rok 2004 ako východiskové a dokonca ich vyhlasuje za absolútnu hranicu chudoby a za indexový základ krajiny pre budúce

porovnania 1. Myslíme si, že by sme mali rešpektovať toto úsilie o nový štart. Na druhej strane, Správa SO/SI uvádza, že staršie údaje z Mikrocenzu nie sú v súlade s výsledkami zisťovania EÚ-SILC. Podľa Správy z komparatívnej analýzy týchto zberov údajov nemožno vytvoriť solídny a spoľahlivý obraz vývoja chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku. Takéto stanovisko už vopred znevažuje akýkoľvek pokus skúmať nedávne dejiny prostredníctvom týchto nazberaných údajov.

1.1. Peňažná chudoba a hmotná núdza

V roku 2004 deti mladšie ako 15 rokov predstavovali 17,1% slovenského obyvateľstva². V prvom polroku 2006 sa narodilo 26 057 živonarodených detí, o 1 069 menej ako v prvom polroku 2005³.

Zníženie pôrodnosti (pokles o polovicu oproti roku 1970) je pozoruhodné a politici ho považujú za dramatickejší jav ako mieru rizika chudoby detí. Podľa údajov zisťovania EÚ-SILC za rok 2004 deti vo veku 0-17 rokov sú demografickou kategóriou s najvyššou mierou rizika chudoby (19%). Ohrozenie detí chudobou je štatisticky na tej istej úrovni ako priemer v EÚ 25 a keďže priemerná hodnota EÚ implikuje „štandard“ alebo dokonca „normu“, táto informácia skôr otupuje záujem médií a politikov o problémy chudoby.

Domácnosti s deťmi sa vo všeobecnosti nachádzajú vo vyššej kategórii rizika chudoby (16,5%), než bezdetné domácnosti (8,3%). Roku 2004 domácnosti s deťmi predstavovali až 73% chudobných domácností (58% v krajinách EÚ 25). Miera rizika chudoby sa líši podľa typu domácnosti, v ktorej deti vyrastajú. Najvyššiu mieru rizika chudoby vykazuje kategória jednorodičovských domácností (31,7%) a veľkých rodín s tromi alebo viacerými nezaopatrenými deťmi (24%). Miera rizika chudoby u rodín so štyrmi deťmi je dokonca 41%⁴. Nízka pracovná intenzita domácnosti výrazne zvyšuje ohrozenie detí chudobou. Miera rizika chudoby domácností s deťmi, v ktorých pracuje iba jeden rodič, je 38% a dosahuje dokonca 75% v domácnostiach s deťmi, v ktorých nepracuje ani jeden rodič⁵.

¹ "Indexy materiálnej deprivácie sa budú používať ako ďalší ukazovateľ pri posudzovaní chudoby a sociálneho vylúčenia. Po prvý raz by mali byť k dispozícii zo zisťovania EÚ-SILC roku 2007. Ako hranicu absolútnej chudoby je možné použiť mieru rizika chudoby zakotvenú vo vzťahu k fixnému času – roku 2004. Je zrejmé, že vo východiskovom roku sledovanom v rámci zisťovania EÚ-SILC 2005 sú jednotlivé hodnoty počítané v rámci oboch mier (mieru rizika chudoby a zvolenú mieru absolútnej hranice chudoby) zhodné. Z týchto dôvodov hodnoty pre absolútnu hranicu chudoby, teda mieru rizika chudoby zakotvenú vo vzťahu k fixnému času roku 2004, neuvádzame. Jedná sa o jeden z ukazovateľov sledovaných v rámci zisťovania EÚ-SILC podľa metodiky Eurostatu. V budúcnosti nám sledovanie absolútnej hranice chudoby umožní korektné hodnotenie vývoja počtu chudobných v čase, a teda aj hodnotenie dopadov politík, najmä politík cielených na redukciu a odstraňovanie chudoby" (Národná správa..., 2006, str. 6, poznámka pod čiarou 6).

² Podľa prieskumu UNDP deti predstavujú až 39,4% rómskych obyvateľov na Slovensku (UNDP, 2006, str. 10).

³ *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva v prvom polroku 2006.*

⁴ EÚ-SILC, Tab. 44, 2005.

⁵ *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva, 2006, str. 103.*

Tabuľka č. 1

Podiel detí žijúcich v domácnostiach bez zamestnaného člena

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EÚ 25	–	9,5 ^(e)	9,8 ^(e)	9,8 ^(e)	9,8 ⁽ⁱ⁾	9,7 ^(e)	9,5 ^(e)
SR	12,5	9,3 (u)	12,1	11,8	12,8	13,8	11,8
Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Miera nezamestnanosti v SR	18,6	19,2	18,5	17,4	18,1	16,2	13,3
Dlhodobá nezamestnanosť v SR (% nezamestnaných)	53,9	55,6	59,8	61,2	60,6	68,1	73,1*

Zdroj: webová stránka Eurostatu, * Štatistický úrad Slovenskej republiky
http://www.gpn.org/data/slovakrepublic/slovak_republic-en.pdf

Slovensko má vyšší podiel detí vo veku 0-17 rokov žijúcich v domácnostiach bez zamestnaného člena, než je priemer EÚ (11,8%). Tabuľka č. 1 ukazuje, že tento podiel nekoreluje s celkovou mierou nezamestnanosti. Súvisí však so stabilným podielom dlhodobej nezamestnanosti (11-12%), čo sa prejavuje v rastúcom podiele dlhodobej nezamestnanosti na celkovej nezamestnanosti⁶. Aktívna politika trhu práce (AFTP) a iné faktory ako sú zahraničné investície, tvorba pracovných miest a otvorenie trhu práce EÚ, priniesli malé príležitosti pre tých, ktorí sú až doteraz dlhodobo nezamestnaní. Pretrvávajúce vysoké miery nezamestnanosti v niektorých juhoslovenských a východoslovenských okresoch svedčia o vysokom ohrození trvalou nezamestnanosťou ich obyvateľstva a vysokej pravdepodobnosti nemennosti situácie pre deti žijúce v domácnosti bez zamestnania, ak sa deti narodili rodičom bez práce. Život v domácnostiach, v ktorých ani jeden dospelý nemá prácu, je všednou, a veľmi pravdepodobne chronickou skúsenosťou viac než každého desiateho dieťaťa na Slovensku: je to piata najvyššia úroveň v EÚ (9,5% v EÚ 25). Počet detí žijúcich v domácnostiach, v ktorých je jeden rodič nezamestnaný, nie je známy. Inými slovami, 88,2% detí žije v rodinách, v ktorých aspoň jeden rodič má prácu.

Čo znamená vyrastať v súčasnom Slovensku v domácnosti alebo veľkej rodine bez zamestnania? Koľko ochrany a príležitostí dostávajú tieto deti? Podľa údajov Eurostatu percentuálny pokles miery rizika chudoby detí vo veku 0-17 rokov, ku ktorému dochádza vďaka sociálnym transferom (okrem dôchodkov), je trochu nižší na Slovensku než je priemer EÚ 25. Tvrdenie, že schémy sociálnej ochrany trochu menej chránia, ako priemer v EÚ 25, nehovorí veľa o rozsahu a kvalite ochrany, ktorú poskytujú sociálne transfery.

V prvom polroku 2006 viac ako 63 000 domácností s deťmi poberalo dávky pomoci v hmotnej núdzi. Medzi nimi bolo mesačne priemerne 41 283 dvojrodičovských domácností (64,8%) a 22 438 jednorodičovských domácností (35,2%). V domácnostiach, ktoré poberali sociálnu pomoc, bolo 135 269 detí a toto číslo bolo o 2,8% nižšie ako v tom istom období roku 2005 (Správa o sociálnej..., 2006).

Podľa údajov EÚ-SILC 2005 roku 2004 malo na Slovensku 12,4% domácností veľké problémy a 19,2% domácností malo problémy vystačiť s finančnými prostriedkami, ktoré mali k dispozícii. V prípade jednorodičovských domácností 21,5% malo veľké problémy a 24,8% malo problémy. Vo veľkých rodinách sa ekonomický tlak zdá byť trochu menší ako v jednorodičovských domácnostiach: 15,6% domácností malo veľké problémy a 16,2% malo problémy.

⁶ V EÚ bol roku 2006 podiel dlhodobo nezamestnaných na celkovej nezamestnanosti 45,6% bez zmeny v predchádzajúcom roku. Na Slovensku tvorili tí, ktorí boli nezamestnaní viac ako rok, 76,3% všetkých nezamestnaných (muži 76,8% a ženy 75,9%) so 4,4% medziročným nárastom. Toto je najhoršie umiestnenie v EÚ. (Eurostat/employ/indic_y/ltu_une_rt cez www.bmwagv.at/NR/rdonlyres/08DBC637-7DCE-4B83-99FF-B8DEACED1D17/0/aminterlangintere.pdf).

Tabuľka č. 2**Finančná záťaž pre domácnosť spôsobená celkovými nákladmi na bývanie v %**

Platiť celkové náklady za bývanie	Celkový počet domácností v Slovenskej republike	Jednorodičovské domácnosti	Domácnosti s 3 alebo viacerými deťmi
veľmi zaťažujú	38,0	58,4	44,9
trochu zaťažujú	55,4	38,0	48,4
vôbec nezaťažujú	6,6	3,6	6,7
Spolu	100,0	100,0	100,0

© EÚ-SILC, 2005

Tabuľka č. 3**Finančná záťaž pre domácnosť spôsobená pôžičkami, lízingom a splátkami v %**

Splácať pôžičky, lízing, nákup na splátky je	Domácnosti v SR	Jednorodičovské domácnosti	Domácnosti s 3 alebo viacerými deťmi
veľmi zaťažujú	42,8	51,0	44,1
trochu zaťažujú	51,2	42,1	48,0
vôbec nezaťažujú	6,0	6,8	7,1
Spolu	100,0	100,0	100,0

© EÚ-SILC, 2005

Všeobecne sa uznávajú tri hlavné faktory, ktoré zvyšujú riziko chudoby detí: život v jednorodičovskej domácnosti, život v domácnosti bez zamestnania a život v mnohodetnej rodine⁷. Jednorodičovské rodiny tvoria 6,8% slovenských domácností. Ďalšie faktory, ktoré zostrujú ich mieru rizika chudoby, sú nízky stupeň dosiahnutého vzdelania, nízkokvalifikovaná práca alebo nezamestnanosť.

Deti žijúce v domácnostiach bez práce čelia vysokej hmotnej núdzi. Nedávny reprezentatívny prieskum domácností bez práce (Bodnárová, 2006) uvádza rôzne aspekty hmotnej núdze domácností s nezaopatrenými deťmi. Podľa jeho zistení (Tabuľka č. 4) sotva jedna štvrtina detí sa môže zúčastňovať mimoškolských aktivít a chodiť do športových klubov bez akýchkoľvek obmedzení – pokiaľ ide o návštevu kultúrnych podujatí, je to iba 12%. V domácnostiach bez práce viac ako 40% rodičov uviedlo, že úplne obmedzili výdavky na mimoškolské a športové aktivity detí. Dokonca aj návšteva kultúrnych podujatí sa úplne zastavila v 61% domácností. Obmedzenia boli najmenšie v prípade nákupu školských potrieb. Do rôznej miery sa však týkajú polovice detí z rodín bez práce. Tieto zistenia jasne naznačujú, že sociálna pomoc⁸, ktorá je na Slovensku k dispozícii domácnostiam bez zamestnania, môže iba čiastočne zabezpečiť deti pred hmotnou a kultúrnou núdzou. Rozhodne nebráni znižovaniu príležitostí pre rozvoj dieťaťa.

⁷ Spoločná správa, 2006.

⁸ Podľa analýzy MPSVR v prvom polroku 2006 bola celková maximálna sociálna pomoc, ktorú mohli dostávať rodiny bez zamestnania, omnoho nižšia ako hranica rizika chudoby vo všetkých typoch domácností (podľa počtu detí a rodičov). Napríklad maximálna sociálna pomoc, ktorú mohla dostávať jednorodičovská domácnosť s dvoma deťmi, bola o 24,4% nižšia ako peňažná hranica chudoby a v prípade jednorodičovskej domácnosti so štyrmi deťmi bola dokonca o 35,5% nižšia. V prípade dvojrodičovskej domácnosti s dvoma deťmi bola o 19,4% nižšia a v prípade dvojrodičovskej domácnosti so štyrmi a viacerými deťmi o 29,6% nižšia ako peňažná hranica chudoby. (Správa o sociálnej..., tabuľka č. 32, 2006). Ba čo viac, veľká časť domácností v hmotnej núdzi nemá nárok na maximálnu sociálnu pomoc. Napríklad pre prísne podmienky (dokázateľne zaplatené nájomné za šesť mesiacov alebo dohodnutý splátkový kalendár dlžob na nájomnom a štatút vlastníka alebo podnájomníka) iba asi jedna tretina domácností v núdzi má nárok na príspevok na bývanie.

Tabuľka č. 4

Obmedzenie potrieb detí v rodinách bez zamestnania (v %)

	Sú úplne obmedzené (nemôžu si ich vôbec dovoliť)	Sú čiastočne obmedzené (z času na čas ich naplňajú)	Nie sú obmedzené (radšej šetria niekde inde)	Spolu
Mimoškolské aktivity	42,6	32,5	24,9	100,0
Športové aktivity	42,9	32,9	24,2	100,0
Kultúrne podujatia	61,1	26,1	12	100,0
Nákup školských potrieb	10,9	39,3	49,7	100,0

© Bodnárová B., 2006, str. 149

Štúdia jednorodičovských rodín poberajúcich sociálnu pomoc zistila, že iba 38,1% rodín pravidelne dostávalo výživné od druhého rodiča a 27,3% z nich vôbec nedostáva výživné⁹.

Sebestačný život mladých dospelých ľudí je zložitý v oblastiach, kde nie sú pracovné príležitosti. Spoločné posudzovanie všetkých členov domácnosti, vrátane mladých dospelých do 25 rokov, pri výpočte príspevku na domácnosť znamená, že ak si nájdú prácu, ich príjem sa posudzuje ako súčasť príjmu domácnosti a ak je vyšší ako životné minimum, ich domácnosť (rodina) môže stratiť nárok na dávku. Toto pravidlo znižuje prednosti každodenného dochádzania za slabšie platenou prácou. Územnú mobilitu mladých dospelých ďalej sťažujú prísne podmienky pre získanie príspevku na bývanie. Jednak sa dávajú iba na jednu adresu a jedného občana v hmotnej núdzi zo spoločne posudzovaných osôb a jednak vyžadujú, aby daná osoba žila minimálne šesť mesiacov na samostatnej adrese (čo dokazujú potvrdenia o platbe nájomného za predchádzajúcich šesť mesiacov). Za takýchto podmienok mladí ľudia z vidieka, z rodín bez zamestnania, budú sotva mať finančné prostriedky na to, aby sa presťahovali do mesta a začali tam žiť. V dôsledku toho sú nútení zostať s rodičmi a mladšími súrodencami¹⁰. Spoločné posudzovanie domácnosti má aj takýto nezamýšľaný "uväzňujúci" účinok.

1.2. Zdravie

Zdravie detí sa bežne meria prostredníctvom troch ukazovateľov: zdravotný stav pri narodení, očkovanie a zdravotné správanie (Bradshaw, 2007). Keďže nemáme dostatok údajov o zdravotnom správaní detí, obraz Slovenska je neúplný. Prvé dva ukazovatele dávajú dosť protichodné informácie.

Na jednej strane ukazovateľ zdravotného stavu pri narodení naznačuje, že deti sú na Slovensku zvláštnou rizikovou skupinou, pretože dojčenská úmrtnosť je tretia najvyššia medzi krajinami EÚ 25. Istú útechu poskytuje skutočnosť, že dojčenská úmrtnosť výrazne klesla v priebehu rokov (28,6‰ roku 1960, 11,0‰ roku 1995, 7,9‰ roku 2003¹¹ a 6,8‰ roku 2004). Táto útecha je trochu iluzórna, pretože dojčenská úmrtnosť u rómskej menšiny na Slovensku je zhruba dva razy vyššia ako národný priemer.

⁹ *Jednorodičovské rodiny ohrozené chudobou*, Bodnárová — Gerbery IVPR, str. 20, 2006.

¹⁰ Ako si sťažujú ich rodičia, nedávajú dobrý príklad mladším súrodencom. Toto vyhlásenie vychádza zo zistení prieskumu fókusových skupín, ktorý sa uskutočnil v 19 rómskych komunitách v Banskobystrickom samosprávnom kraji ako základ pre „Regionálny akčný plán pre začleňovanie rómskej populácie“ (pozri Kusá, 2006).

¹¹ OECD.

Na druhej strane ukazovateľ zaočkovania vrhá očividne priaznivejšie svetlo na Slovensko – v tomto je krajina druhá najlepšia medzi krajinami EÚ 25¹². Predpokladá sa, že silné „zameranie štátu na očkovanie za socializmu mohlo viesť k tomu, že neexistovalo nijaké prepojenie medzi zaočkovanosťou a spoločenským postavením rodiny“ (Bradshaw, 2007). V súčasnosti sa však očkovanie stalo problémom v chudobnejších rómskych komunitách žijúcich vo vidieckych oblastiach. Roku 2005 monitoring povinného očkovania detí odhalil, že 6,2% pediatrických obvodov nedosiahlo 90% úroveň zaočkovania. Najvyšší podiel okresov s nedostatočnou zaočkovanosťou mal Prešovský samosprávny kraj¹³ a Košický samosprávny kraj. Tieto dva kraje majú najvyššiu mieru nezamestnanosti, najmä vo vidieckych oblastiach. V okresoch s nedostatočnou imunizáciou očkujú pediatri priamo v rómskych osadách v spolupráci s obecnými úradmi. Podľa detských lekárov problém nedostatočnej zaočkovanosť spôsobila „častá migrácia Rómov“ (Monitoring 2005: 2). V tejto súvislosti treba poznamenať, že počet pediatrov na 10 000 obyvateľov je výrazne nižší v regiónoch s vyšším dopytom po domácich návštevách pediatrov, než v ostatných regiónoch: napríklad v Bratislavskom samosprávnom kraji je 10,83 pediatrov na 10 000 obyvateľov, v Nitrianskom samosprávnom kraji 9,13, v Košickom samosprávnom kraji 8,06 a v Prešovskom samosprávnom kraji iba 6,9. V niektorých prípadoch nedostatočné zaočkovanie bolo výsledkom chýbajúcich finančných prostriedkov v miestnej nemocnici a zdravotných strediskách (tamtiež)¹⁴ a pravdepodobne aj drahá verejná hromadná doprava zo vzdialených vidieckych oblastí do okresného mesta môže spôsobiť, že rodičia nenavštevujú detského lekára príliš často.

Správa Slovenského národného strediska pre ľudské práva (SNSLP) si všíma, že prenos zodpovednosti za zabezpečenie očkovania zo zdravotníckych zariadení na rodičov¹⁵ „sa stal bremenom, najmä pre rodiny s nižšou životnou úrovňou, ktoré nie sú schopné – sociálne ani ekonomicky – zabezpečiť primeranú zdravotnú starostlivosť pre svoje deti“ (Správa 2006: 77).

Nepriaznivý zdravotný stav a výživa detí z rodín bez zamestnania, a ich nepravidelná dochádzka na prehliadky u detského lekára, vyvolali úsilie stanoviť politické opatrenia, ktoré by mohli túto situáciu zlepšiť. Opisujeme ich v kapitole 2.2.7.

Ako sme už uviedli, chýbajú spoločné ukazovatele zdravotného stavu detí, keďže Slovensko sa roku 2001 nezúčastnilo prieskumu HBSC.

¹² Slovensko má podobne priaznivú pozíciu aj v kategórii detí s nízkou pôrodnou hmotnosťou (pod 2 500 g). Podiel novonarodených detí s nízkou pôrodnou hmotnosťou sa mierne zvýšil (zo 7,1% roku 2001 na 7,4% roku 2004 a 2005), ale ešte vždy je na úrovni rozvinutých krajín (asi 7%).
http://www.childinfo.org/areas/birthweight/LBW_WHO_UNICEF%202000.pdf

¹³ Samosprávny kraj (NUTS 3).

¹⁴ Verejná mienka o blízkosti zdravotníckych služieb sa na Slovensku značne líši. Porovnanie medzi krajinami EÚ 15 a novými 12 členskými štátmi EÚ odhaľuje, že rozdiel dostupnosti medzi najvyšším a najnižším príjmovým kvartilom je vyšší ako 30% v SR a Maďarsku a je vyšší ako v krajinách EÚ 15 s najvyššími rozdielmi dostupnosti medzi najvyššími a najnižšími príjmovými kvartilmi.
http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/sso2005_healthlc_report.pdf, str. 93.

¹⁵ Rodičia teraz musia ísť za detským lekárom po recept, potom do lekárne po vakcínu a naspäť k detskému lekárovi, ktorý dieťa zaočkuje. Takýto postup zaberá veľa času rodičom z vidieckych oblastí s riedkou a drahou verejnou dopravou.

Tabuľka č. 5

Spotreba čerstvého ovocia

Druh	1950	1970	1980	1990	1992	1996	2001	2002	2003	2004	2005	RFA
Čerstvé ovocie v kg na osobu	27,7	35,2	47,5	51,3	44,5	51,7	40,4	39,5	40,1	39,0	37,1	96,7

© Spotreba potravín SR, 2007, str. 22, Štatistická ročenka, 1996.

V Tabuľke č. 5 vidno pomerne dramatické zníženie spotreby čerstvého ovocia počas reformy. Spotreba čerstvého ovocia roku 2005 dosiahla iba 71,8% spotreby z roku 1996 (51,7 kg na obyvateľa). Spotreba navyše dosiahla iba 38,4% odporúčanej spotreby (96,7 kg). Je zrejmé, že k zníženiu spotreby čerstvého ovocia nedošlo rovnomerne vo všetkých sociálnych skupinách. Obdobne aj v prípade mlieka a mliečnych výrobkov, hoci ich spotreba bola 154,6 kg roku 2005, t.j. o 1,3 kg (0,8%) viac ako roku 2004, stále výrazne zaostávala za spotrebou v EÚ 15.

1.3. Vzdelávanie

Bradshawova štúdia meria prístup detí k vzdelávaniu prostredníctvom dosiahnutého prospechu, školskej dochádzky a účasti mládeže na trhu práce. Slovensko zaujíma 11. miesto medzi krajinami EÚ 25 v tejto oblasti. Toto nadpriemerné umiestnenie sa Slovensku darí dosahovať najmä vďaka nízkemu počtu detí, ktoré predčasne končia školskú dochádzku, ktorý patrí medzi najnižšie medzi krajinami EÚ 25. Na rozdiel od očakávaní však tento dobrý výsledok neovplyvňuje mieru nezamestnanosti mladých ľudí, ktorá je aj naďalej jednou z najvyšších medzi krajinami EÚ 25. „Hoci SR má po Poľsku druhú najnižšiu mieru predčasného ukončenia povinnej školskej dochádzky (5,7% žien a 6,0% mužov) v EÚ, miera nezamestnanosti mladých ľudí (veková skupina 15-24 rokov) je teraz 30,1% v SR (EÚ – 18,5%) napriek zníženiu o 2,6 percentuálnych bodov oproti roku 2004“ (Správa SO/SI 2006: 6). Teraz sa uznáva, že vysoká nezamestnanosť mladých ľudí je výsledkom nedostatku pracovných miest, ktoré vyžadujú len zaučenie alebo nážšiu kvalifikáciu¹⁶, ale Správa SO/SI zároveň zdôrazňuje „potrebu štrukturálnej reformy obsahu učebných osnov, aby sa zosúladiť s požiadavkami trhu práce“ (tamtiež). Zdá sa, že dôraz na reformu učebných osnov zodpovedá hlasnej kritike priemyselných vodcov a investorov, ktorí poukazujú na to, že je nedostatok špecialistov a kvalifikovaných pracovníkov, ktorí by mohli okamžite začať pracovať. Táto kritika však naznačuje určitú nečinnosť a nedostatočnú ochotu firiem investovať do vzdelávania a odbornej prípravy svojich zamestnancov.

Zistenia štúdie PISA (2003) poukazujú na slabšie školské výsledky slovenských detí a čo je v tejto súvislosti ešte dôležitejšie, na nízky vyrovnávací účinok vzdelávacích inštitúcií na dosiahnutú úroveň vzdelania detí s rôznym rodinným zázemím. Inými slovami zistenia poukazujú na „vysoko významný vplyv výsledkov dieťaťa v škole a socio-ekonomického prostredia odkiaľ pochádza“. (Správa SO/SI 2006: 7). Podľa komparatívneho prieskumu čitateľskej gramotnosti žiakov 4. ročníka ZŠ silným ukazovateľom kultúrneho kapitálu rodín je počet kníh (alebo detských kníh) v domácnosti: vo všetkých krajinách žiaci s väčším počtom detských kníh doma dosiahli lepšie výsledky v čítaní, než žiaci, ktorí mali doma menej kníh. Na Slovensku iba 7% žiakov má doma viac ako 100 detských kníh. V Kanade, Spojenom kráľovstve, Islande, Nórsku a Švédsku viac ako 30% žiakov má doma viac ako 100 detských kníh¹⁷.

¹⁶ Podľa Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 2005 (marec 2006) roku 2005 ešte vždy pripadalo 25 uchádzačov o prácu na jedno voľné miesto. Skutočnosť, že mladí Slováci sa zamestnávajú v Írsku, Spojenom kráľovstve a iných krajinách, podporuje štrukturálne vysvetlenie nezamestnanosti mládeže.

¹⁷ Čitateľská gramotnosť žiakov, 2001.

Presvedčenie, že predškolská výchova a príprava na školu v materskej škole zlepšuje a vyrovnáva šance detí vo vzdelávaní sa uznáva aj na Slovensku. Podľa Zákona č. 279/1993 Zb. o školských zariadeniach sa do materských škôl prednostne prijímajú deti, ktoré dosiahnu päť rokov a deti s odloženou povinnou školskou dochádzkou. Viaceré faktory (zavedenie princípov dobrovoľnosti, zvýšenie cien za stravu a nedostatočné finančné prostriedky chudobnejších obcí na prevádzku materských škôl) prispievajú k značným rozdielom v miere zaškolenia detí v predškolských zariadeniach¹⁸. Existuje významná súvislosť medzi mierou zaškolenia detí v materskej škole a ekonomickou situáciou daného regiónu. Podľa štatistických údajov Ministerstva školstva priemerná zaškolenosť 5-ročných detí v predškolských zariadeniach v roku 2005 bola 91,11%¹⁹. Vo viac prosperujúcich oblastiach Bratislavského, Trnavského a Žilinského samosprávneho kraja bola účasť vyššia ako 95%, no v Prešovskom a Košickom samosprávnom kraji, ktoré menej prosperujú, to bolo iba 85,78% a 82,94%. V niektorých okresoch (napríklad Košice-okolie, Michalovce) materskú školu navštevovalo iba o trochu viac ako 60% 5-ročných detí.

Štatistické údaje o programoch pomoci (dotácie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny) pre žiakov a študentov z nízkopříjmových rodín (graf č. 1) svedčia o významných regionálnych rozdieloch v počtoch detí zahrnutých do programov. V Bratislavskom samosprávnom kraji sa tieto programy týkajú malého počtu detí, v menej bohatom Košickom a Prešovskom samosprávnom kraji sú počty detí mnohonásobne vyššie. Veľké absolútne počty detí, ktoré ťažia z programov pomoci, však nehovoria nič o podiele detí z chudobných rodín, ktorým sa poskytna pomoc. Pomerné počty sú omnoho menej priaznivé, najmä u programov sociálnych štipendií pre študentov stredných škôl. Napríklad v Košickom samosprávnom kraji zo všetkých 15 až 19-ročných detí žijúcich v domácnostiach na sociálnej dávke iba 19,35% dostáva sociálne štipendium²⁰. Keďže požiadavky na známky pre účely získania sociálneho štipendia nie sú veľmi prísne, nebolo by správne predpokladať, že 80% tejto kategórie detí dosahuje také zlé výsledky v škole, že nemajú nárok na štipendium. Je pravdepodobnejšie, že veľký podiel detí z chudobných rodín nepokračuje v štúdiu po dosiahnutí 15 rokov. Údaje ďalej svedčia o tom, že v druhom polroku školského roku 2005/2006 poberatelia sociálneho štipendia tvorili iba 1,58% všetkých študentov na stredných školách a 5,98% všetkých študentov na stredných priemyselných školách s maturitou v Košickom samosprávnom kraji²¹. Tieto nízke počty by mohli znamenať, že väčšina poberateľov sociálneho štipendia sa sústreďuje v stredných odborných školách bez maturity, a čo je ešte horšie, že deti z domácností bez zamestnania a domácností evidovaných ako poberatelia dávok (ktorí tvoria 12% obyvateľstva Košického samosprávneho kraja) vzdávajú sa ambície študovať na tomto type školy, ktoréhoj ukončenie je predpokladom pre terciárne vzdelávanie.

¹⁸ Podľa štatistických údajov Ústavu informácií a prognóz školstva (ÚIPS) počet materských škôl na Slovensku klesol o 2 849 v rokoch 1990 až 2006, čo je takmer o 30%. Počet detí navštevujúcich materské školy dokonca klesol o 37% z 216 336 roku 1990 na 136 795 roku 2006 (www.uips.sk). Tento pokles odráža účinky klesajúcej pôrodnosti ako aj nedostatočných opatrení verejnej politiky v 90. rokoch.

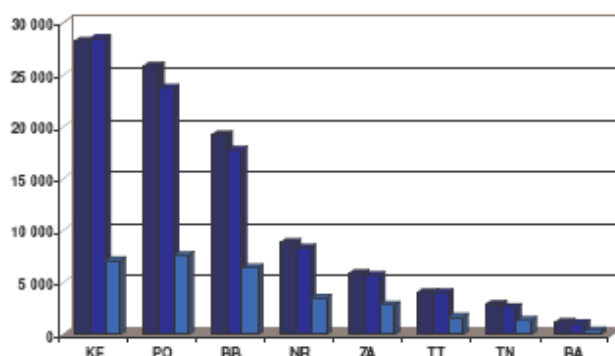
¹⁹ Údaje sú trochu nekonzistentné. Citované údaje sú zo *Správy vlády o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti* z roku 2005. Štatistické údaje z ÚIPS hovoria, že účasť 5-ročných detí v predškolskom vzdelávaní v materských školách bola v tom istom roku iba 82,26%.

²⁰ *Sociálna situácia v Košickom kraji*, KSK, 2006.

²¹ Tamtiež, str. 17.

Graf č. 1

Regionálne rozdelenie detí, na ktoré boli v prvom polroku 2006 zamerané programy pomoci

■ Dotácie na stravu ■ dotácie na školské potreby ■ dotácie na motivačný príspevok (štipendium).
(Zdroj: Správa o sociálnej situácii, 2006, str. 45).

Vzdelávanie detí s rôznymi telesnými, duševnými alebo kombinovanými zdravotnými ťažkosťami (špeciálnymi potrebami) je organizované tromi základnými spôsobmi: v špeciálnych školách a školských zariadeniach (špeciálne materské školy, základné školy a odborné školy); v špeciálnych triedach, ktoré sú súčasťou štandardných základných škôl; a integráciou jednotlivcov do štandardných základných škôl. Posledná forma je najnovšia a napomáha jej aj zavedenie povolania asistentov učiteľov od roku 2002. Nová úprava a inštitucionalizácia osobnej pomoci značne pomohli zvýšiť počet individuálne integrovaných žiakov: zo 6 055 žiakov roku 2001 na 10 607 roku 2004 a 11 722 roku 2005²². To bolo zvýšenie o 93,6% v rokoch 2001 až 2005. Podiel individuálne integrovaných žiakov na celkovej počte žiakov so špeciálnymi potrebami sa v posledných rokoch vyvíja priaznivo. Hoci podiely integrácie jednotlivcov sú ešte vždy nízke v porovnaní s krajinami EÚ 15, v tabuľke č. 6 vidno nepretržité zvyšovanie integrácie jednotlivcov do štandardného vzdelávania.

Tabuľka č. 6

Žiaci v špeciálnych základných školách, špeciálnych triedach a individuálne integrovaní žiaci

	2001	2002	2003	2004	2005
A. Žiaci v špeciálnych základných školách	22 002	21 433	20 690	20 541	19 960
B. Žiaci v špeciálnych triedach v štandardných základných školách	3 669	4 304	4 686	5 441	6 262
C. Žiaci so špeciálnymi potrebami, individuálne integrovaní v štandardných základných školách	6 055	6 450	8 414	10 607	11 722
<i>Žiaci so špeciálnymi potrebami spolu (A + B + C)</i>	<i>31 726</i>	<i>32 187</i>	<i>33 790</i>	<i>36 589</i>	<i>37 944</i>
Podiel individuálne integrovaných žiakov na celkovej počte žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (C/A+B+C)	20,3 %	20,0 %	24,9 %	28,9 %	30,9 %

Zdroj: www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/1729.rtf

²² <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/1729.rtf>

1.4. Bývanie a životné prostredie

Pri analýze deprivácie/kvality života detí v oblasti bývania a životného prostredia Bradshaw používa údaje z Európskeho prieskumu kvality života (EQLS) z roku 2003 o preľudnení bytov, kvalite miestneho životného prostredia a ďalších aspektoch bývania. V tejto súhrnnej stupnici skončilo Slovensko na 19. mieste. Po ňom nasledujú Poľsko, Maďarsko, Portugalsko a Pobaltské štáty.

Napriek mnohostranným problémom s bývaním (premrštené nájomné a nedostupne vysoké ceny bytov v mestských oblastiach s pracovnými príležitosťami, dlhy na nájomnom, odstavovanie dodávok tepla, vody a elektrickej energie do domácností dlžníkov, ako aj ich susedov v bytových domoch) na Slovensku v podstate neprebíha debata o bývaní. Bývanie sa tradične vníma ako vec osobnej zodpovednosti a postavenie vlastného domu je dôkazom (a povinnosťou) správneho „chlapa“. Hlavnou príčinou ťažkostí pri nastoľovaní bytovej otázky, sú chýbajúce údaje: nedostatok informácií o dopyte, dostupnosti, cenovej dostupnosti a kvalite bývania na národnej, krajskej alebo miestnej úrovni. V skutočnosti sa situácia v oblasti bývania nijako nemonitoruje s výnimkou sčítania raz za 10 rokov (Sčítanie obyvateľov, domov a bytov sa robí každých desať rokov). Poskytovatelia služieb v oblasti bývania nemajú povinnosť informovať verejné orgány o prípadoch odstavenia dodávok elektrickej energie, tepla alebo vody. Nijaká úroveň alebo orgán verejnej správy nie sú poverení priebežným zberom informácií o bývaní, ktoré nie je v ich vlastníctve. Neexistuje monitorovanie prípadov odstavenia dodávok tepla, vody alebo elektrickej energie, alebo toho, koľko detí môže byť postihnutých takýmito odstavkami a deprivovaných týmto spôsobom. Bytové otázky upútajú pozornosť médií len vtedy, keď dôjde k obetiam na životoch alebo k bizarným situáciám, ako tomu bolo vo februári a marci 2007, keď súkromný dodávateľ z dôvodu rastúcich nedoplatkov na dva týždne odstavil dodávky tepla a teplej vody do 22 bytových domov, mestského úradu, zdravotného strediska a dvoch základných škôl v meste Čierna nad Tisou. Mestské zastupiteľstvo nemalo finančné prostriedky na uhradenie dlhov, ktoré sa niektorým domácnostiam nazbierali v priebehu niekoľkých rokov, a nechránilo obyvateľov (aspoň žiakov alebo pacientov) pred postihom zo strany dodávateľa tepla²³. Účelom takýchto správ je zrejme skôr varovať ľudí pred zadlžovaním sa na nájomnom, než podnietiť nejaké programy, ktoré by zabránili opakovaniu podobných situácií. Z takýchto správ je taktiež jasné, že ostatné úrovne verejnej správy (krajská, národná) nie sú zodpovedné za riešenie podobných situácií.

1.5. Mimoškolské aktivity

Štatistické údaje o voľnočasových a mimoškolských aktivitách detí a mládeže navzájom plne nekorešponujú. Zhodujú sa však v nasledujúcom: po prvé, podiel detí zapojených do organizovaných činností je menší ako podiel detí, ktoré nie sú zapojené a po druhé, podiel detí zapojených do mimoškolských rozvojových aktivít sa výrazne zvýšil v posledných troch rokoch²⁴.

Podľa prieskumu, ktorý urobil Ústav informácií a prognóz školstva (ÚIPŠ) roku 2003, 15,7% detí sa pravidelne zapájalo do záujmových činností, ale väčšina z nich sa venovala svojim záujmom sama alebo s priateľmi, a nie v školských kluboch ani v strediskách záujmovej činnosti. Ak zoberieme do úvahy oficiálne štatistiky, dostaneme trochu iný obraz. Roku 2003 viac ako 10% detí do 15 rokov pravidelne navštevovalo centrá voľného času alebo strediská záujmovej činnosti.

²³ <http://www.cassovia.sk/korzar/archiv/clanok.php3?sub=8.3.2007/3003Z>

²⁴ *Národná správa o politike mládeže v Slovenskej republike pre Radu Európy (RYP-SNR), 2005.*

Vývoj v posledných troch rokoch je zaujímavý. V tomto období počet centier voľného času a stredísk záujmovej činnosti, ako aj počet zapojených detí, rýchlo rástol. Ak sa roku 2003 do voľnočasových a záujmových činností pravidelne aktívne zapájalo 60 554 detí do 15 rokov, potom roku 2006 bol celkový počet vyšší ako 103 000. Rozdiel je ešte väčší, ak uvážime, že počet žiakov základných škôl bol roku 2006 o 70 000 nižší ako roku 2003 (pokles z 580 791 na 510 510). To znamená, že roku 2006 dva razy viac detí pravidelne navštevovalo tieto centrá než o tri roky predtým a podiel sa vyšplhal na takmer 20% všetkých žiakov základných škôl. Podiel detí zúčastňujúcich sa mimoškolských aktivít sa, samozrejme, líši v jednotlivých krajoch ²⁵.

Na druhej strane niektoré ďalšie dokumenty, ako je *Správa o plnení úloh Akčného plánu politiky mládeže na rok 2006*, tvrdia, že účasť na príležitostných voľnočasových a záujmových činnostiach sa roku 2006 zvýšila o 100% v porovnaní s rokom 2005. Ale táto argumentácia vychádza z internetovej databázy podujatí, ktorú spravuje Rada mládeže Slovenska. Rada funguje na dobrovoľnej báze, preto sa môže stať, že nie každé podujatie je zaevidované v databáze. V databáze bolo v skutočnosti zaevidovaných viac ako 15 000 podujatí roku 2006, čo je asi o 4 000 podujatí menej, než zaznamenal ÚIPS ²⁶.

1.6. Subjektívne vnímanie kvality života detí

Tu sme v nešťastnej situácii, keďže nemáme nijaké reprezentatívne údaje o subjektívnom vnímaní kvality života detí v našej krajine. Slovensko sa nezúčastnilo prieskumov, ktoré sa analyzovali v Bradshawovej štúdií, ani na komparatívnych štúdiách UNICEF-u, či iných podobných prieskumoch. Preto nemôžeme opísať, ako deti vnímajú seba a svojich rovesníkov, či sa cítia osamelo alebo preťažené školou, apod. Prirodzene, tak ako v iných oblastiach, nedostatok údajov môže svedčiť o nízkej dôležitosti, ktorá sa týmto otázkam pripisuje. Je nám jasné, že subjektívne vnímanie kvality života (cudzích) detí sa sotva môže stať verejnou otázkou v spoločnosti, ktorá sa snaží preniesť čo najviac záležitostí do sféry starostlivosti a zodpovednosti jednotlivcov.

1.7. Riziko a bezpečnosť

Štúdia rizika a bezpečnosti sa zaoberá detskou úmrtnosťou, rizikovým správaním a skúsenosťami s násilím. Úmrtia detí (náhodné alebo nenáhodné úmrtia osôb mladších ako 19 rokov na 100 000 obyvateľov) sú najzákladnejším ukazovateľom bezpečnosti detí. Podľa Bradshawovej štúdie sa Slovensko nachádza na pomerne dobrom 6. mieste spomedzi krajín EÚ 25. Sú tu však aj znepokojujúce informácie o veľkom počte nehôd so smrteľnými zraneniami alebo trvalou ujmom na zdraví. Na Slovensku napríklad deti zomierajú na zranenia tri razy častejšie než vo Švédsku. Roku 2004 dokonca zomrelo na zranenia 211 detí (vo veku 0-19 rokov). Na druhej strane, v rokoch 2001-2005 nezomrelo ani jedno dieťa vo vekovej kategórii 0-19 rokov na HIV/AIDS ani detskú obrnu a iba jedno dieťa na infekčnú hepatitídu v rokoch 2002 a 2003 ²⁷.

²⁵ Napríklad podľa krajských štatistických údajov o zapojení detí do mimoškolských aktivít (centrá voľného času, ľudové školy umenia), ktoré sú k dispozícii na internete pre Nitriansky kraj, jedna tretina (33,7%) žiakov základných škôl (1.-9. trieda) navštevuje ľudové školy umenia alebo centrá voľného času. <http://www.ksunitra.sk> (vlastné prepočty).

²⁶ ÚIPS zaznamenal zníženie počtu podujatí z 20 507 roku 2005 na 19 720 roku 2006, čo je v ostrom rozpore s údajom o 100% zvýšení príležitostných voľnočasových a záujmových podujatí v minulom roku.

²⁷ *Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti 2005*, príloha so štatistickými informáciami.

V Bradshawovej štúdii je rizikové správanie koncipované ako súbor deklarovaných skúseností a zapojenie do siedmich druhov aktivít (od fajčenia až po nepoužívanie kondómov). Tu je Slovenská republika na 17. mieste. Nemáme dost' údajov, aby sme sa mohli komplexne zaoberať rizikovým správaním. Údaje o predčasných tehotenstvách (tabuľka č. 7) znázorňujú iba jednu formu rizikového správania a nemôžu slúžiť ako podklad pre zovšeobecňovanie vývoja takéhoto správania.

Predčasné tehotenstvá a deti narodené matkám mladším ako 14 rokov sa vyskytujú zriedkavo (35 prípadov alebo 0,064% všetkých detí narodených roku 2005), ale sú regionálne nerovnomerne rozdelené: roku 2005 väčšina detí narodených mladým matkám sa narodila v dvoch (z ôsmich) krajoch: v Košickom kraji (18) a Prešovskom kraji (8). Pôrody mladistvých matiek (15-19 rokov) tvoria omnoho významnejší podiel všetkých pôrodov (tabuľka č. 7).

Tabuľka č. 7

Deti narodené matkám vo veku 15-19 rokov

	2001	2002	2003	2004	2005
Počet všetkých pôrodov	51 136	50 841	51 713	53 747	54 430
Počet pôrodov mladistvých matiek vo veku 15-19 rokov	4 600	4 543	4 331	4 194	4 080
Podiel pôrodov mladistvých na celkovom počte pôrodov	8,9 %	8,9 %	8,4 %	7,8 %	7,5 %

Zdroj: Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti.

Z tabuľky č. 7 vyplýva mierne pozitívny vývoj v rokoch 2001 až 2005: dochádza k malému nepretržitému poklesu predčasných tehotenstiev. Je zaujímavé, že východoslovenské kraje prispeli k tomuto poklesu nerovnomerne. Košický kraj je jediný kraj, v ktorom podiel predčasných tehotenstiev zostal rovnaký. V Prešovskom kraji došlo k poklesu o takmer 10% v rokoch 2001 až 2005. Možno sa domnievať, že k tomuto výsledku prispela emigrácia do zahraničia, komunitná práca, ako aj núdza spôsobená reformou systému sociálnej pomoci.

Bradshawova štúdia neobsahuje údaje o skúsenostiach slovenských detí s násilím. Táto oblasť si však zaslúži, aby sme sa jej aspoň čiastočne venovali. Pod nálepkou násilného správania detí sa nachádzajú dve kategórie údajov. Sú to deti ako obeť násilia a deti ako páchatelia násilia²⁸. Trestná činnosť detí si zaslúži pozornosť z viacerých dôvodov, ktoré tu nemôžeme rozvádzať. Treba však spomenúť aspoň nedávne zníženie vekovej hranice trestnej zodpovednosti z 15 na 14 rokov (Zákon 300/2005 Z.z. Trestný zákon), ktoré nasledovalo po už prijatej zásade „trikrát a dost“ (novela Trestného zákona č. 171/2003). Táto zásada dáva zelenú výnimočnému trestu (doživotiu) za tretí trestný čin spáchaný recidivistom. Takýto druh právnych opatrení svedčí o pomerne nízkej viere v nápravny účinok výkonu trestu a nápravných programov. Takéto právne prostriedky môžu vyústiť do nebezpečenstva systematického a úplného vylúčenia ľudí, ktorí sa niekoľko ráz dopustili trestných činov možno vo veľmi mladom veku.

²⁸ Sme si vedomí, že označenie „páchatel“ treba v prípade detí používať s maximálnou obozretnosťou.

Tabuľka č. 8

Trestné činy spáchané deťmi do 15 rokov

	2001	2002	2003	2004	2005
Násilné trestné činy	937	772	554	518	660
Z nich násilné lúpežné prepadnutia	152	153	151	175	177
Znásilnenia a ublíženia na zdraví *	90	85	73	100	79
Majetková trestná činnosť	2 448	2 763	2 634	2 103	2 101
Iné trestné činy	233	260	273	211	233

Zdroj: Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti.

* Počet detí, ktoré sa stali obeťami sexuálneho vykorisťovania rôzneho druhu, vrátane obchodovania a únosu, bol omnoho vyšší: 719 roku 2003, 728 roku 2004 a 623 roku 2005 (Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti, 2005).

V spoločnosti, ktorá sa riadi zásadou „trikrát a dost“, je nesmierne dôležité uznať význam sociálnej práce a podporovať jej rozvoj. Pokiaľ ide o legislatívu, sociálna práca sa uznáva a cení ako základná metóda prevencie. Sociálnu prácu s deťmi a mladými ľuďmi²⁹, ktorí sú „ohrození sociálno-patologickými javmi“, koordinujú odbory sociálnych vecí a rodiny okresných úradov práce. Tieto jednotky spolupracujú s miestnymi školskými, zdravotnými a kultúrnymi odbormi, ako aj políciou, mimovládnyimi organizáciami, atď. Podľa *Správy o plnení úloh Akčného plánu politiky mládeže na rok 2003* „sa sociálna prevencia poskytla 17 235 deťom a mladým ľuďom z dôvodu zanedbávania školskej dochádzky, drogovej závislosti, trestnej činnosti, podozrenia zo šikanovania a zlého zaobchádzania či sexuálneho zneužívania, ktorému boli deti vystavené, ako aj z dôvodu návratu dieťaťa z ústavnej starostlivosti“. Terénna sociálna práca zameraná na prirodzené prostredie dieťaťa sa uskutočnila v 51 888 rodinách (*Správa o plnení úloh Akčného plánu politiky mládeže na rok 2005*). Roku 2006 sa sociálna kuratela (predtým „prevencia“) poskytla 21 896 deťom s „poruchami správania“ a z tohto počtu 8 715 detí bolo mladších ako 15 rokov. Najčastejším dôvodom pre sociálnu kuratelu bolo záškoláctvo (58,1%) a trestná činnosť spáchaná deťmi (30,4%)³⁰.

Tienistou stránkou kvality života detí na Slovensku je situácia detí, ktoré žijú v takzvanej ústavnej starostlivosti: v detských domovoch a najmä v zariadeniach sociálnych služieb, ktoré poskytujú dlhodobú starostlivosť deťom so závažným postihnutím. Už dlho sa kritizujú viaceré aspekty ústavnej starostlivosti: pomerne úspešná bola kritika veľkosti zariadení (veľkého počtu detí), ktorá neumožňuje poskytovať individuálnu starostlivosť, súkromie a rodinnú atmosféru. Takéto zariadenia sú teraz väčšinou minulosťou. Súčasné detské domovy majú v priemere asi 40 detí a niektoré takmer dosahujú veľkosť veľkej rodiny. Štatistické výkazy však zaraďujú všetky tieto typy do jednej kategórie „detských domovov“ a to môže viesť k zavádzajúcej interpretácii situácie.

Ďalším vážnym problémom je obmedzený výber rezidenčných služieb pre deti (ako aj dospelých) s ťažkým telesným a duševným postihnutím (strediská dennej, týždennej starostlivosti). Aj tu štatistické materiály zlučujú všetky typy rezidenčných stredísk do jednej kategórie – „domovy sociálnych služieb“. Táto kategória zahŕňala 68 zariadení roku 2001, 65 roku 2002, 68 roku 2003, 73 roku 2004 a 65 roku 2005. Toto ustavičné kolísanie je znepokojujúce, keďže narúša stabilitu životných podmienok najzraniteľnejších skupín obyvateľstva.

²⁹ Slovenská štátna správa ešte vždy používa formuláciu „sociálna práca zameraná na...“.

³⁰ Výročná správa o sociálnej a právnej ochrane detí za rok 2006 (interný materiál ÚPSVR zaslaný autorke tejto správy na požiadanie).

Meniace sa počty sú typické pre mnohé druhy dôležitých zariadení sociálnych služieb v posledných rokoch. Napríklad roku 2001 bolo 28 domovov pre osamelých rodičov s deťmi, roku 2002 ich bolo 11 a roku 2003 zas 20. Takéto výkyvy naznačujú, že zariadenia, ktoré by mali poskytovať ochranu v kritických chvíľach života, majú samy pomerne krehké základy založené na projektoch.

1.8. Občianska participácia

Podľa Bradshawovej štúdie sa Slovensko nachádza na 9. mieste spomedzi 18 krajín EÚ. Stupnica vznikla na základe kombinácie nahláseného zapojenia do dvoch alebo viacerých občianskych aktivít a deklarovaného záujmu o politiku. Tu by bolo vhodné založiť Bradshawove zistenia na štatistických údajoch o účasti detí v občianskych organizáciách a o účasti prvovoličov na voľbách. Takéto niečo však presahuje naše možnosti. Dostupné údaje sú veľmi rozptýlené a roztrieštené. Napríklad Ministerstvo školstva nedávno v súlade s nariadeniami EÚ zaviedlo grantovú schému pre programy žiackych rád a mládežníckych rád v obciach. Doteraz sa v tlači objavilo iba veľmi málo informácií. Napríklad podľa údajov v Košickom kraji pracujú žiacke rady a mládežnícke rady v 53 školách a 2 internátoch, t.j. v 62% stredoškolských zariadení. Chýbajú informácie o ich poslaní a o tom, ako (a či vôbec) sa v ich programe objavujú otázky sociálneho vylúčenia.

2. časť: Opis a posúdenie celkového rámca pre koordináciu a vypracovanie národných politík na prevenciu a zmiernenie chudoby detí a podporu kvality života detí

Zoznam politických dokumentov o kvalite života detí je pomerne rozsiahly. Dotazník Slovenskej republiky o monitorovaní kvality života detí (MPSVR, 2007) ich vyčerpávajúco uvádza. Existujú rôzne takzvané rámcové dokumenty, ktoré stanovujú pravidelné správy o napĺňaní ich cieľov. Hoci úkony súvisiace s vypracovaním správ si vyžadujú účasť mnohých inštitúcií a odborníkov a zaberajú veľa času, zdá sa, že vytvorili akúsi autonómnu sféru bez podstatného vplyvu na oblasť, na ktorú sa vzťahujú.

Hoci strategické dokumenty sú teraz citlivejšie k časovým termínom a obsahujú konkrétne ukazovatele a záväzky, ešte vždy je veľa cieľov, ktoré sú skôr zbožným prianím. Často sa nerozlišuje medzi jednotlivými položkami, napríklad medzi tými, ktoré sa už realizovali a tými, ktoré sú na veľmi vzdialenom politickom horizonte, medzi tými, ktoré majú rôzny dosah alebo pôsobnosť (malé pilotné programy alebo celoštátne záväzné normy) alebo medzi tými, ktoré už majú zabezpečené prostriedky zo štátneho rozpočtu a tými, ktoré sa len uchádzajú o prostriedky zo štrukturálnych fondov.

2.1. Politický rámec

Tak ako inde, prioritou vlády sú na jednej strane ekonomický rast a hospodárska konkurencieschopnosť, a na druhej strane znižovanie deficitu rozpočtu. Zdá sa, že politická orientácia vlády nehrá nijakú rolu: zásadnou prioritou je aj naďalej úspora verejných výdavkov. Nech sú strategické politické dokumenty o boji proti chudobe detí akokoľvek výrečné, nevyhnutnosť šetriť krotí akýkoľvek programový rozlet. V súčasnosti je trvalou prioritou vlády znižovať výdavky v každej oblasti verejného sektora o 20%. Toto prehlásenie sa týka všetkých úrovní a inštitúcií štátnej správy, ktoré sú napojené na štátny rozpočet, teda aj domovov dôchodcov, zariadení sociálnych služieb pre deti, pedagogicko-psychologických poradní a iných inštitúcií. Nech sú zámery akékoľvek, nech sa vypracujú akékoľvek priority a ciele boja proti chudobe a vylúčeniu detí, redukcia výdavkov je prioritou a musia mať posledné slovo.

Zjednodušene možno povedať, že pri tvorbe národných politik majú najväčší vplyv a najviac sa obhajujú práva detí na rodinu, zdravie a vzdelanie³¹. Existujú rôzne programy zamerané na zabezpečenie týchto práv a vyrovnanie šancí detí v oblasti školského vývoja, zdravia a vyrastania v rodine.

„Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2006-2008“ (v ďalšom len Akčný plán) je najdôležitejším súčasným politickým dokumentom zameraným na kvalitu života detí. Akčný plán obsahuje politické ciele, priority a zámery v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu detí, ktoré sú podané čo najstručnejšie. Jedným zo štyroch prioritných cieľov Akčného plánu je „zníženie chudoby detí a vyriešenie medzigeneračnej reprodukcie chudoby prostredníctvom preventívnych opatrení a podporou rodín s deťmi“. Zníženie chudoby detí a prevencia jej generačného prenosu je taktiež hlavnou prioritou slovenskej vlády³². Keďže slovo chudoba sa spája so zjavnou hmotnou núdzou a vylúčením, záväzok sa vníma najmä v kontexte rómskych komunít.

Slovenský dotazník o národných politikách v oblasti kvality života detí (MPSVR, 2007) ponúka rozsiahly zoznam strategických dokumentov schválených v poslednom desaťročí a opisuje ich ciele a zámery. Zoznam je objemný, ale keďže sa obsah mnohých dokumentov opakuje³³, ich synergický účinok je nižší, než by sa dalo očakávať. Zoznam začína roku 2001, keď vláda schválila dokument o stratégii politiky mládeže, ktorý vychádzal z Bielej knihy o mládeži schválenej v tom istom roku Európskou komisiou. Tento dokument mal dať slovenskú politiku mládeže do európskeho kontextu. Tak ako v novších dokumentoch, aj tu sa vzdelávanie a výchova (a všetky ich druhy a formy) zdajú byť jadrom a oblasťou hlavného záujmu.

Vzdelávanie sa považuje za najefektívnejší program v boji proti chudobe v dlhodobom horizonte a je rozhodujúce pre prístup na trh práce. Vo všeobecnosti sa teraz akceptovalo, že chudoba a sociálne vylúčenie sú viacrozmerné javy. Správa SO/SI 2006 a najmä Akčný plán 2006-2008 zdôrazňujú nevyhnutnosť viacrozmerných a komplexných politických programov a predstavujú zámer skombinovať rôzne navzájom sa posilňujúce programy. Ich hlavnou témou a zameraním je vzdelávanie detí z nízkopríjmových rodín (domácností v hmotnej núdzi). Na praktickej úrovni Správa SO/SI rieši chudobu detí predovšetkým formou zlepšenia ich prístupu ku vzdelaniu a toto sa považuje za spôsob, ako sa spoločne usilovať dosiahnuť ciele ekonomického rastu a sociálnej kohézie.

³¹ Slovenská vláda však koncipuje právo na vzdelanie podobne, ako to uviedla Mary Daly vo svojom postrehu k Lisabonskému procesu, „nie z hľadiska ochrany sociálnych práv, ale z hľadiska investície do produktívnych kapacít, najmä do budovania ľudského kapitálu“ (Daly, 2006: 470).

³² Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky 2006-2010, str. 12.

³³ Napríklad „Národný akčný plán Slovenskej republiky k Dekáde začleňovania rómskej populácie 2005-2015“ opakuje stratégiu a nástroje NAP sociálnej inklúzie 2004-2006 a nezdá sa, že by ponúkal nejaké dodatočné opatrenia na riešenie sociálneho vylúčenia Rómov na Slovensku. (Kusá-Kvapilová *Monitorovacia správa*, 2005)

Politika vzdelávania sa predkladá ako hlavný nástroj prevencie medzigeneračnej chudoby. Jej opatrenia na zabezpečenie rovnakého prístupu ku kvalitnému vzdelávaniu sa začínajú predškolskou výchovou. Dotácie pre rodičov bez zamestnania, ktorí sa starajú o dieťa a zúčastňujú sa vzdelávania pre potreby trhu práce, daňové úľavy pre pracujúcich rodičov³⁴, prídavky na deti podmienené pravidelnou školskou dochádzkou dieťaťa, systém školských dotácií pre deti z chudobných rodín (strava, školské potreby, motivačný príspevok alebo štipendia³⁵) a záväzkov podstatne zlepšiť prístup k predškolskému vzdelávaniu sú navzájom prepojené opatrenia, ktoré by podľa odborníkov mali zlepšiť šance detí dosahovať v škole dobré výsledky. Skladba tohto systému sa zdá byť presne zameraná, takýto systém pomoci pre nízko príjmové rodiny však takmer vyložene podmieňuje zmiernenie chudoby detí motiváciou detí a motiváciou rodičov, aby zabezpečili školskú dochádzku svojich detí a snahu učiť sa. Finančné príspevky v rámci jednotlivých opatrení sú však zároveň veľmi skromné a keď sa skombinujú všetky dostupné príspevky, ich celková suma sa pohybuje okolo – alebo mierne nad – životným minimom, ktoré stačí na ochranu detí pred najhoršou hmotnou núdzou (napríklad bez stravy v školách by mnohé rómske deti naozaj hladovali). Nestačí im však iba zabezpečiť primerané podmienky pre vzdelávanie, voľnočasové aktivity a osobnostný rozvoj. Vláda plánuje prehodnotiť zloženie životného minima, aby „lepšie zodpovedalo skutočným životným potrebám“ (Správa SO/SI 2006).

Správa SO/SI uznáva, že prístup k sociálnym službám je celkovo nedostatočný a zaväzuje sa zvýšiť dostupnosť, kvalitu, vyššiu variabilitu ich poskytovania (sociálno-právna ochrana a sociálna kuratela, sociálna práca v teréne, komunitná práca a iné integračné činnosti), a vypracovať opatrenia na sociálnu a právnu ochranu detí a sociálnu kuratelu ako hlavného nástroja na riešenie tejto priority. Spomínajú sa aj opatrenia, ktoré by ešte mali zvýšiť dostupnosť bývania pre nízko príjmové a zraniteľné skupiny obyvateľstva. Tieto záväzky majú podporu v prísľuboch čerpania prostriedkov zo štrukturálnych fondov, vďaka čomu sa stávajú pravdepodobnejšie.

Pokračujúce úsilie dopracovať legislatívny rámec tak, aby domáca legislatíva týkajúca sa detí bola v súlade s medzinárodnými dokumentmi a deklaráciami týkajúcimi sa práv detí prebieha nezávisle od úsporných opatrení, ktoré ovplyvňujú každodenný život v mnohých oblastiach spoločnosti. Treba oceniť toto úsilie: sotva sú nejaké medzinárodné dokumenty týkajúce sa práv detí, ktoré by Slovensko zabudlo zapracovať do svojho právneho poriadku³⁶. Riadna pozornosť sa venuje aj inštitucionálnemu rámcu ochrany práv detí. Rozhodujúcim zákonom tu je Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Zákon ustanovuje právny základ ochrany detí na Slovensku a pomáha „prekročiť rezortne obmedzené názory na starostlivosť o deti“ („Národný akčný plán sociálnej inklúzie“, NAP sociálnej inklúzie 2004-2006). Dôležitým poslaním zákona je podpora kvality života detí v ústavnej starostlivosti, keďže uľahčuje transformáciu ústavnej starostlivosti internátneho typu na starostlivosť rodinného typu. Zákon taktiež upravuje terénnu sociálnu prácu a „rozširuje priestor pre starostlivosť o ohrozené a znevýhodnené deti v ich prirodzenom rodinnom prostredí“ (tamtiež). Na druhej strane je praktický výkon zákona zložitejší z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov a ľudských

³⁴ Daňová reforma ako aj reforma systému sociálnej pomoci vychádzali z princípu „Pracovať sa oplatí“. Reforma systému sociálnej pomoci (2004) oddelila systém dávok od životného minima. Daňová reforma (2004) zaviedla daňové úľavy pre zamestnancov, ako je zníženie základu dane o nezdaniteľnú časť na daňovníka a nepracujúcu manželku a paušálny daňový bonus na každé dieťa. Pred daňovou reformou bola nezdaniteľná časť základu dane 960 EUR na daňovníka a 300 EUR na nepracujúcu manželku, po daňovej reforme sa nezdaniteľná časť základu dane zvýšila na 2 021 EUR na oboch manželov. Daňová reforma nahradila predchádzajúcu odpočítateľnú položku na dieťa (420 EUR) mesačným daňovým bonusom vo výške 10 EUR na každé dieťa (120 EUR ročne). Nárok na daňový bonus však majú iba tí, ktorí sú zamestnaní. Od roku 2007 dôchodcovia vychovávajúci deti dostávajú rovnako veľké finančné vyrovnanie.

³⁵ Aj štipendium je podmienené školskou dochádzkou: znižuje sa o týždne, v ktorých žiaci vynechajú školu.

³⁶ Slovenská republika však ešte nepodpísala Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím.

zdrojov pre sociálnu prácu a preto, že sankcie za neoprávnené nároky sú menej prepracované, vágne alebo dokonca úplne chýbajú.

2.1.1. Rovnováha medzi univerzálnym a adresným prístupom

V prvom rade otázka rovnováhy medzi univerzálnou a cieleňou sociálnou politikou nebola v poslednom desaťročí ani dostatočne jasne nastolená. Hoci Zákonom č. 600/2003 Z.z. o prídavku na dieťa tento prídavok opäť získal svoju univerzálnu povahu, prevládal reziduálny prístup k sociálnej politike³⁷. Adresnosť bola aj naďalej sloganom sociálnej politiky a bola považovaná za základnú zásadu sociálnej politiky. Dá sa povedať, že univerzálny prístup má sotva nejakých obhajcov, keďže od roku 1990 sa charakteristickým znakom novej generácie vedcov v oblasti sociálnej politiky stalo kázanie o adresnosti sociálnej politiky a znevažovanie univerzálného prístupu ako plytvania verejnými prostriedkami a prežitku socializmu.

Zákon č. 600/2003 zrušil progresivitu prídavku s vekom dieťaťa a príplatky k prídavkom pre dieťa pokračujúce v štúdiu, ktoré ustanovil Zákon č. 281/2002, a stanovil rovnakú čiastku pre každé dieťa. Od januára 2004 sú prídavky na deti univerzálne, nárok na dávky sa už neposudzuje na základe príjmov a majetku a je to najrozsiahlejšia forma štátnej sociálnej podpory. Tvorí jednu desatinu životného minima, čo je momentálne 540 Sk (16,4 EUR). Čiastka je príliš malá na to, aby sa dala považovať za efektívnu podporu. Roku 2005 sa prídavky na deti vyplatili v priemere 756 000 osobám na 1 313 000 detí. Celkovo sa v prídavkoch na deti vyplatilo 8,7 miliárd Sk³⁸. Napriek univerzálnosti sa podmienky sprísnil: ak dieťa nechodí pravidelne do školy, možno pozastaviť vyplácanie prídavkov na deti, ktoré sa môžu posielat' na účet „osobitého príjemcu“ (zvyčajne je to obec) namiesto rodičom. Tento príjemca potom použije peniaze v prospech dieťaťa. Roku 2003 sa prídavky v priemere na 1 858 detí posielali na obecné účty. Roku 2005 sa počet detí, ktorých prídavky sa posielali osobitému príjemcovi, zvýšil na 6 840³⁹.

Solidarita s rodinami s deťmi sa zvýšila zavedením príplatku k príspevku pri narodení prvého dieťaťa (11 000 Sk), ktorý od januára 2007 dopĺňa univerzálny príspevok pri narodení dieťaťa a systém prídavkov na deti.

Reformy sociálnej pomoci z rokov 1998, 2002 a 2003 vyústili v reziduálny model sociálneho zabezpečenia. Snahy o efektívnejšiu adresnosť pomoci sa spájali s cieľom chrániť systém sociálnej pomoci pred domnelým príživníctvom a zneužitím.

Ako sa však často pozorovalo aj inde, adresný prístup vytvára rozdiely a vyvoláva napätie nielen medzi daňovými poplatníkmi a poberateľmi dávok, ale aj medzi tými chudobnými ľuďmi, ktorí sú oprávnení poberať dávky a ktorí nie sú oprávnení. Naša nedávna štúdia skúseností rómskych rodín na školách naznačuje, že adresné programy v školách (poskytovanie stravy, školských potrieb a štipendií) by mohli posilniť rozdiely medzi žiakmi a viesť k stigmatizácii a segregácii detí zahrnutých do programu (Kusá, 2007). Preto je veľmi dôležité oceniť niektoré univerzálne prvky,

³⁷ Poznámka pre slovenského čitateľa: označenie „reziduálny“, zvyškový pre typ sociálneho zabezpečenia, resp. sociálnej politiky zaviedol britský spoločenský vedec Richard Tittmuss (1907 – 1973). Označil ním minimalistický typ sociálneho zabezpečenia aj z hľadiska miery sociálnej ochrany aj okruhu skupín, ktorým sa poskytuje.

³⁸ Menšia univerzálna dotácia sa platí pri narodení dieťaťa alebo detí. Od septembra 2005 je to 4 460 Sk na jedno dieťa a čiastka sa zvyšuje (ale nenásobí), keď sa naraz narodí viacero detí. Od 1.1.2007 rodina dostáva príplatok k príspevku na prvé dieťa vo výške 11 000 Sk. Nárok na príplatok k príspevku pri narodení „prvého dieťaťa“ je podmienený vekom matky: matky mladšie ako 18 rokov, ktoré nemajú súdom priznané rodičovské práva, nemajú nárok na tento príplatok. Súd neprizná rodičovské práva matke, ktorá nedosiahla vek 16 rokov. Príplatok sa neposkytne ani matkám, ktoré porodili svoje dieťa mimo Slovenskej republiky a neboli zdravotne poistené najmenej 12 mesiacov pred narodením dieťaťa.

³⁹ *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 2005*, MPSVR, marec 2006.

ktoré sú zabudované do programu poskytovania stravy/školských potrieb a ktoré sa nedávno rozšírili (pozri kapitolu 2.2 tejto správy).

2.1.2. Zameranie na práva detí verzus zameranie na práva rodiny

Zameranie na práva detí a zameranie na rodinu sa všade značne prekrýva. Na Slovensku sa „biologická“ rodina a rodičovstvo považujú za inštitúciu najvyššej hodnoty a právo detí vyrastať v emocionálne srdečnom a stabilnom rodinnom prostredí sa kladie nad právo detí žiť v hmotne zabezpečených podmienkach. Odkedy vstúpil do účinnosti Zákon 36/2005 Z.z. o rodine, nevhodné podmienky bývania a zlá ekonomická situácia domácností nemôžu opodstatniť odobranie detí (§ 54 odsek 2 Zákona č. 36/2005). V § 3 zákon stanovuje, že spoločnosť zabezpečuje rodičovstvo „... najmä materiálnou pomocou rodičom“⁴⁰. Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele rozširuje škálu možností, ktorými možno pomôcť rodinám a deťom spolu a aj individuálne. Na druhej strane sa od rodín očakáva, že budú niesť väčšiu zodpovednosť pri starostlivosti o svojich znevýhodnených členov a očakáva sa recipročná pomoc detí a rodičov.

Zameranie na rodinu posilnil Zákon č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi, ktorý definuje domácnosť ako cieľ sociálnej pomoci širšie než predtým. Napríklad mladí dospelí do 25 rokov, ktorí aj naďalej žijú v domácnosti rodičov, sa už nepovažujú za nezávislé „jednotky“, ale výpočet dávky ich berie ako členov domácnosti. To znamená, že ich príjem sa počíta ako príjem domácnosti a ak sa zvýši, znížia sa rodičovské dávky. Hoci znenie § 5, ods. 2(c) Zákona by mohlo naznačovať, že spoločné výpočty sa robia iba pre mladých dospelých bez zamestnania alebo s nízkymi príjmami, „mladí ľudia mladší ako 25 rokov sa posudzujú spolu s rodičmi iba vtedy, keď žijú s rodičmi a nemajú nijaký príjem alebo ich príjem je nižší ako minimálna mzda“ (kurzíva ZK). Spôsob posudzovania nie je taký jednoznačný. Úrady práce majú sklon vykladať toto znenie vzhľadom na § 115 Občianskeho zákonníka (definícia domácnosti) a § 64 Zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine. Vykladajú si ho ako odôvodnenie spoločného posudzovania všetkých členov rodiny, ktorí majú rovnaký trvalý pobyt, pre účely výpočtu dávok⁴¹. Nadradenosť zamerania na rodinu je tu maximálna, ako sú aj prekážky brániace mladým ľuďom stať sa nezávislými.

Zákon pre účely výpočtu dávok navyše neuvažuje s individuálnou existenciou dieťaťa. Uznáva iba tri podskupiny detí: nijaké deti, od jedného po štyri deti a viac ako štyri deti (v § 10, odsek 2).

Na druhej strane programy poskytujúce stravu, štipendiá a školské potreby sú orientované individuálne. Sociálne štipendium je odstupňované podľa známok, ktoré dieťa dostáva v škole. Ak sa však finančná situácia rodiny trochu zlepší, dieťa stratí nárok na štipendium. Keďže prah nároku na štipendium je stanovený veľmi nízky, deti môžu prísť o nárok na štipendium nielen v prípade, že si jeden z rodičov nájde prácu, ale aj keď niektorý člen domácnosti dostane

⁴⁰ Hmotnú podporu konkrétne ustanovuje § 113, ktorý sa vzťahuje na osobitné predpisy upravujúce poskytovanie štátnej podpory, ako sú prídavky na deti, príspevok pri narodení dieťaťa a rodičovské dávky. Od septembra 2006 sa rodičovská dávka zvýšila zo 4 230 Sk na 4 440 Sk (viac ako 138 EUR) mesačne.

⁴¹ Z výkladu Zákona č. 599/2003, ktorý na svojej stránke v rubrike Otázky a odpovede (http://www.upsvarmi.sk/dok/otazky_odpovede.pdf) uvádza UPSVR v tejto záležitosti, vyplýva, že pri posudzovaní nárokov na dávky v hmotnej núdzi sa úrady práce opierajú o vyživovaciu povinnosť všetkých dospelých detí (nech je ich príjem akýkoľvek), ak žijú spolu v jednej domácnosti s rodičmi bez zamestnania. ÚPSVR uvádza, že rozhodujúcim prvkom je vysvetlenie pojmov „žijú spolu“ (§ 115 Občianskeho zákonníka umožňuje širokú definíciu člena domácnosti) a „vzájomná vyživovacia povinnosť rodičov a detí“, ktoré stanovuje zákon č. 36/2005 o rodine: podľa § 43 ods. 2 Zákona „ak dieťa žije v domácnosti s rodičmi, je povinné podieľať sa osobnou pomocou na spoločných potrebách rodiny a prispievať na úhradu potrieb rodiny podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov“. § 66 Zákona stanovuje, že „deti, ktoré sú schopné samy sa živiť, sú povinné zabezpečiť svojim rodičom primeranú výživu, ak to potrebujú“.

invalidný dôchodok, alebo keď sa mu narodí súrodeneц a rodič čerpá rodičovský príspevok. V takýchto situáciách dobrí žiaci vnímajú stratu sociálneho štipendia ako „jasnú nespravodlivosť“⁴².

2.1.3. Efektívnosť opatrení na plné zohľadnenie problematiky chudoby a kvality života detí v národnej politike

Plné zohľadnenie a koordinácia programov sociálnej inklúzie patrí medzi nedostatky tvorby národných politík v Slovenskej republike. Zdá sa, že chýbajúca koordinácia je cenou za dlhodobú spokojnosť so zjednodušenou kritikou ústrednej vlády a štátnej správy, ktorú rozduchávali médiá ako aj vedci. Centralizmus a štátna správa vecí verejných (podobne ako univerzalizmus systému sociálneho zabezpečenia sa považovali za prekážku brániacu „lepšiemu fungovaniu systému sociálneho zabezpečenia“. Taktiež tu panovala domnienka, že prenosom právomocí z centrálnej úrovne na nižšie úrovne riadenia sa bude citlivejšie reagovať na ľudí a ich potreby a, samozrejme, sa zabezpečia úspory sociálnych výdavkov.

Skúsenosti s decentralizáciou sú však často presne opačné: koordinačné právomoci sú často formálne, jednotlivé úrovne sa nekoordinujú, povinnosť vzájomného informovania sa neexistuje⁴³. V podmienkach finančného obmedzenia všetky úrovne verejnej správy (ústredná, krajská, obecná) majú sklon šetriť svoje výdavky a presúvať zodpovednosť na inú úroveň, v konečnom dôsledku na úkor rodín. Privatizácia niektorých služieb a neexistujúca povinnosť zbierať údaje prispievajú k tomu, že sa úplne zabúda na niektoré problémy. Príkladom je nedostatok bývania.

2.2. Analýza hlavných národných politík

2.2.1. Prístup ku (kvalitnému) zamestnaniu

Strategické dokumenty uznávajú nevyhnutnosť znížiť prekážky pri zamestnávaní osôb, ktoré sa starajú o deti, predovšetkým rodičov a hlavne žien⁴⁴. Zvyčajne sľubujú, že zvýšia podporu pre mladé rodiny a podporia zosúladienie pracovného a rodinného života. Ako sa už uvádzalo, rodiny, v ktorých rodičia pracujú, dostávajú podporu vo forme daňových bonusov, ktoré sa zaviedli roku 2004 spolu s rovnou daňou z príjmov a jednotnou sadzbou DPH (19%). Od roku 2007 majú dôchodcovia vychovávajúci deti nárok na daňový bonus na dieťa, ktorý bol pôvodne určený iba pracujúcim rodičom, formou zvýšenia prídavkov na deti.

V posledných rokoch sa zaviedli rôzne opatrenia na zlepšenie postavenia rodičov s malými deťmi na trhu práce. Nedávno sa novelizoval Zákon o zamestnanosti a „rodičia po rodičovskej

⁴² V prieskumoch fókusových skupín, ktoré sa robili v 18 okresoch Banskobystrického kraja, sa zbierali rôzne sťažnosti na nespravodlivosť programov štipendií a školskej stravy. „A... prečo štipendium nedostávajú všetky deti? Prečo nezáleží na tom, aký majú deti v škole prospech? Moja dcéra vie čítať, počítať, vie všetko. Dostávala štipendium 200 Sk, ale teraz nedostáva nič, pretože som na materskej dovolenke!“ (FG Rimavská Seč). Nebolo by spravodlivé použiť tento príklad, aby sme naznačili, že právna úprava je absolútne necitlivá. Podľa MPSVR „dokonca ani keď rodina už nemá nárok na pomoc v hmotnej núdzi, alebo jej príjem je vyšší ako životné minimum pre celú rodinu, dieťa má nárok na dotácie až do konca školského roka“ (pripomienky MPSVR, 2007).

⁴³ Treba spomenúť nedávnu skúsenosť z Bratislavského kraja. Keďže samosprávne kraje sú poverené koordináciou sociálnej ochrany na ich území, Bratislavský kraj požiadal všetkých 86 obcí na svojom území, aby zaslali informácie o poskytovaných sociálnych službách. Požadované informácie poskytlo iba 26 obcí. Samosprávny kraj nemá sankčné nástroje ani zdroje na motiváciu obcí, aby si plnili svoju povinnosť poskytovať informácie. (Zdroj: Zasadnutie Bratislavského samosprávneho kraja k otázke rozvoja sociálnych služieb, 15. mája 2007).

⁴⁴ Slovenská republika má jednu z najnižších mier nezamestnanosti žien s deťmi mladšími ako 6 rokov.

dovolenke“ sa dostali do zoznamu znevýhodnených skupín. Novela zavádza možnosť úhrady cestovných nákladov, nákladov na vzdelávanie a starostlivosť o deti u tých uchádzačov o prácu, ktorí sa starali o deti skôr, než nastúpili do vzdelávacích programov alebo získali prácu. Dôležité opatrenie, ktoré zjednodušuje návrat rodičov do práce a zosúladzuje starostlivosť o dieťa a prácu, je rodičovský príspevok⁴⁵. Patrí jednému rodičovi dieťaťa vo veku do troch rokov bez ohľadu na to, či pracuje alebo nie, za predpokladu, že sa rodič „riadne“ stará o dieťa, alebo či si zorganizuje riadnu starostlivosť o dieťa plnoletou fyzickou osobou alebo právnickou osobou. Ak sa o deti stará opatrovatelka alebo starý rodič, štátne orgány nežiadajú nijaký dôkaz o kvalifikácii alebo povolení takéhoto opatrovateľa, dokonca ani nemusia zaevidovať tieto osoby ako opatrovateľov. Ak však rodičia umiestnia svoje dieťa v materskej škole dotovanej z verejných financií, prídu o rodičovský príspevok. To znamená, že rodičovský príspevok podporuje skôr neformálnu a menej profesionálnu starostlivosť o deti.

2.2.2. Dávky sociálnej ochrany a daňové úľavy

Reforma sociálnej pomoci (Zákon č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi) zaviedla nový výpočet peňažných dávok, ktorý stanovuje šesť pevne stanovených základných dávok pre šesť kategórií domácností. Kategorizácia rozlišuje domácnosti s jedným dospelým a dvoma dospelými, ako aj tri skupiny domácností podľa počtu detí: bezdetná domácnosť, domácnosť s jedným až tromi deťmi a domácnosť so štyrmi a viacerými deťmi. Každá kategória má jednotnú výšku dávky bez ohľadu na počet detí. Kategória „dvaja dospelí so štyrmi alebo viacerými deťmi“ mala pôvodne nárok na 10 050 Sk základnej dávky. Dávky sociálnej pomoci sú výrazne nižšie ako hranica rizika chudoby⁴⁶ a neprekračujú životné minimum, ktoré je národnou hranicou chudoby. V Programovom vyhlásení vlády 2006-2010 sa uvádza, že životné minimum sa prehodnotí tak, aby „životné minimum ako základný inštitút zodpovedalo skutočným základným životným potrebám a zároveň bolo účinným prostriedkom na riešenie tých situácií, ktoré si vyžadujú finančnú intervenciu“ (Programové..., 2006).

Náhradné výživné je dôležitým ochranným inštitútom pre deti z jednorodičovských rodín. Táto ochranná dávka sa neposkytovala za socializmu a osamelí rodičia sa jej bezvýsledne domáhali od samotného začiatku 90. rokov. Právnu úpravu poskytovania náhradného výživného zabezpečuje Zákon č. 452/2004 o náhradnom výživnom, ktorý vstúpil do platnosti v januári 2005. Zákon bol v skutočnosti schválený po druhý raz, keďže prvý Zákon o náhradnom výživnom (2002) bol zrušený už po jednom mesiaci platnosti, pretože druhá Dzurindova vláda ho považovala „za nie dosť systematický a podporujúci nezodpovedných rodičov“⁴⁷. Náhradné výživné poskytuje štát prostredníctvom miestnych Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny za účelom zabezpečenia výživy oprávnenej osoby v prípade, ak si vyživovaciu povinnosť neplní povinná osoba⁴⁸. Žiadateľ musí predložiť potvrdenie príslušného súdu (exekútora), že sa návrhom výkonu rozhodnutia najmenej tri mesiace domáhal platenia výživného. V prvom polroku 2006 poberalo náhradné výživné 3 174 ľudí a výživné sa poskytlo v priemere 4 476 deťom.

⁴⁵ Od 1. septembra 2006 je otcovská dávka 4 440 Sk. Roku 2005 poberalo rodičovské príspevky 131 000 osôb. Medzi nimi bolo viac ako 3 000 otcov. Na rodičovských príspevkoch sa celkovo vyplatilo 6,5 miliárd Sk.

⁴⁶ Maximálne dávky v hmotnej núdzi pre kategóriu „dvoch dospelých so štyrmi alebo viacerými deťmi“ sotva dosiahli 71 % hranice rizika chudoby vypočítanej na základe údajov zo zisťovania EÚ-SILC 2004 (Sociálna situácia, 2006..., str. 95, tabuľka č. 32).

⁴⁷ Gonda – Dostál, „Sociálna politika“, *Súhrnná správa o stave spoločnosti*, IVO, Bratislava, 2003.

⁴⁸ V septembri 2006 sa ochrana detí z jednorodičovských rodín, v ktorých je druhý rodič neplatičom, zlepšila novelizáciou Exekučného poriadku. Exekučný poriadok, ktorý bol v platnosti, bol veľmi nejednoznačný v otázke finančného pokrytia náhradného výživného. Poriadok stanovuje, že exekučné náklady na vymáhanie výživného bude hradiť štát, ale neurčilo sa, kto bude zastupovať štát pri exekúcii výživného. Novela zo septembra 2006 určila Ministerstvo spravodlivosti ako orgán, ktorý má hradiť trovy exekúcie (NR SR, september 2006).

Zákon č. 461/2003 o sociálnom poistení stavia značnú časť sociálnej ochrany a podpory na princípe zásluhovosti. Zabezpečuje „konzistentný vzťah medzi predchádzajúcim príjmom, z ktorého sa platilo poistenie, a výškou dávky“. Sirotský dôchodok bol taktiež postavený na princípe poistenia. To znamená, že ak zosnulí rodičia neplatili v priebehu povinného obdobia poistenie, ich siroty sa nemôžu domáhať sirotského dôchodku. Verejný ochranca práv Slovenskej republiky viac ráz upozornil na tvrdosť Zákona o sociálnom poistení pri potvrdzovaní nárokov na dôchodky (starobný, invalidný alebo sirotský)⁴⁹. Jeho kritika však nepadla na úrodnú pôdu a nepodarilo sa mu iniciovať novelu zákona.

Dôležitým trendom je zvyšovanie priamych finančných príspevkov v systéme štátnych sociálnych dávok. Vláda sa vo svojom Programovom vyhlásení (2006) zaviazala, že bude postupne zvyšovať rodičovské príspevky, aby „v dlhodobom horizonte“ zaistila, že príspevok bude schopný kompenzovať – aspoň na minimálnej úrovni – stratu príjmu živiteľa rodiny. Je pravdepodobné, že ocenenie starostlivosti o dieťa aspoň na úrovni minimálnej mzdy môže podstatne prispieť k zníženiu chudoby detí. Hoci rodičovský príspevok sa vypláca rovnako ženám ako mužom a za rodičov starajúcich sa o deti platí štát od roku 2006 dôchodkové poistenie zo štátneho rozpočtu, ozývajú sa kritické hlasy, že táto podpora bude držať ženy starajúce sa o deti mimo trhu práce a prispeje k chudobe žien v staršom veku.

2.2.3. Dotované služby (napr. školská strava, prázdniny)

Program poskytovania stravy a školských potrieb pre deti z domácností v hmotnej núdzi, ktorý sa už spomínal niekoľko ráz, sa zaviedol roku 2004 s malým oneskorením po znížení sociálnych dávok. Roku 2005 sa ciele dotácie pre žiakov základných a špeciálnych škôl poskytl takto:

- školské potreby: v druhom polroku 2005 dostalo dotáciu na školské potreby 64 673 detí (10,9% všetkých žiakov základných škôl);
- dotácie na stravu pre deti v hmotnej núdzi v materských školách, základných a špeciálnych základných školách sa mesačne poskytovali 80 900 deťom. Poskytovali sa 11% všetkých žiakov základných škôl, špeciálnych základných škôl a materských škôl.

Dotovaná strava a školské potreby sa zrejme stali štandardným programom na zmierňovanie chudoby. Dotácie poskytované mladším deťom z nízkopříjmových rodín v materských školách a na základných školách (dotácie na stravu, školské potreby a sociálne štipendium) sa platia zo štátneho rozpočtu. Nárok na túto ciele pomoc vychádza z posudzovania na základe príjmov domácnosti alebo percenta žiakov z domácností v hmotnej núdzi na danej škole a – v prípade štipendií – z výsledkov, ktoré žiak v škole dosahuje. Od januára 2006 sa oprávnenosť na dotácie rozšírila na všetkých žiakov škôl, v ktorých 50% detí pochádza z rodín poberaúcich dávky v hmotnej núdzi. Od tohto dátumu majú všetky deti z nízkopříjmových rodín (na základe životného minima) nárok na túto dotáciu. To znamená, že teraz nielen deti z rodín v hmotnej núdzi poberajú tieto dotácie, ale podporu dostávajú aj deti z rodín dôchodcov a chudobných pracujúcich. Ako sme však uviedli v kapitole 2.1.1, kritériá pre priznanie nároku sú ešte vždy veľmi prísne (životné minimum je stanovené ako hranica oprávnenosti) a deti sú vylúčené z programu, len čo sa ekonomická situácia rodiny trochu zlepší (hoci je dieťa vylúčené až v nasledujúcom školskom roku). Preto by bolo vhodné odporučiť miernejšie kritériá oprávnenosti

⁴⁹ Ombudsman predstavil prípad vdovy s tromi deťmi, ktorej zamietli žiadosť o vdovský dôchodok (a deťom o sirotský dôchodok), pretože jej zosnulý postihnutý manžel neodpracoval dost rokov a nespĺňal až do smrti podmienku nároku na invalidný dôchodok. Podľa nových pravidiel poistenec musí platiť sociálne poistenie po dobu aspoň piatich rokov v priebehu desiatich rokov pred odchodom do dôchodku, aby naplnil podmienky nároku na invalidný dôchodok.

a znížiť ich závislosť od (dočasne kolísavého) príjmu domácnosti. Keby sa program stal univerzálnejším, nielenže by sa znížilo riziko stigmatizácie detí na základe ich stotožňovania s programami pomoci pre chudobných, ale zastavil by sa aj rast pocitu nespravodlivosti a zášti, ktorý možno pozorovať medzi rôznymi skupinami chudobných.

Centrá voľného času a strediská záujmovej činnosti, detské organizácie a charitatívne organizácie poskytujú dotácie na prázdniny. Dotácie možno získať z verejných prostriedkov (grantové schémy Ministerstva školstva, podpora od obcí) alebo od rôznych charitatívnych nadácií a súkromných sponzorov. Štatistické údaje o počte detí, ktoré sa zúčastnili dotovaných dovolení, nie sú k dispozícii. Jediné dostupné informácie sa týkajú poklesu počtu letných táborov organizovaných centrami voľného času, ktoré dotuje Ministerstvo školstva: v školskom roku 2000/2001 sa konalo 862 letných táborov, v roku 2001/2002 to bolo 835, roku 2003/2004 zas 788 a roku 2004/2005 iba 703⁵⁰. Hoci treba zobrať do úvahy skutočnosť, že počet žiakov základných škôl sa v danom období znížil, počet táborov klesal rýchlejšie ako počet žiakov: počet žiakov klesol o 15%, zatiaľ čo počet zorganizovaných letných táborov o 18%.

2.2.4. Bývanie

V kapitole 1.4 sme už uviedli, že problémy súvisiace s prístupom k cenovo dostupnému bývaniu sú rozšírené, ale skryté. Slovensko možno uviesť ako príklad nedostatočnej bytovej politiky, alebo presnejšie povedané žiadnej bytovej politiky. Za socializmu bol bytový sektor silne dotovaný štátom a obyvateľom vo všeobecnosti chýbali finančné prostriedky na to, aby si po zmene režimu mohli dovoliť kúpiť bývanie. „Tento problém v krajine ďalej zhoršuje skutočnosť, že chýbajú jasné zodpovednosti za verejné služby a verejné priestory“ (WHO, 2001)⁵¹. Iba asi 3% domov a bytov sú teraz k dispozícii na prenájom⁵².

Drahé energie (najmä dodávky tepla, elektrickej energie, plynu a vody), ktorých ceny sa zdvojnásobili po deregulácii v rokoch 2001-2002, vyvinuli ekonomický tlak na veľkú časť domácností⁵³. Mnohé domácnosti majú nevyrovnané nedoplatky na nájomnom (dodávky elektrickej energie, vody), čo veľmi dobre poznajú jednotliví dodávatelia služieb. Nijaká inštitúcia nie je poverená zberom takýchto informácií. Dokonca nie sú k dispozícii ani obecné štatistické údaje o počte bytových jednotiek, ktoré neplatia pravidelne nájomné alebo dodávku elektrickej energie a ktoré dodávatelia energií odpoja od dodávok tepla alebo elektrickej energie, ak nemajú v prenájme obecné byty. Nerobí sa prieskum počtu bytov obývaných vlastníckmi, ktorí sú odpojení od tepla alebo elektrickej energie (potom nie je známy ani počet detí žijúcich v takýchto podmienkach). Môžeme však predpokladať, že ich počet by mohol byť dosť veľký, keďže v posledných desaťročiach mnohé obce lacno predávali obecné nájomné byty ich nájomcom (napríklad v Rimavskej Sobote sa obecné byty predávali miestnym Rómom po 1 Sk za byt). Táto zdanlivo veľkorysá politika zbavila obcí budúcich povinností týkajúcich sa údržby bytov, vymáhania možných dlhov, ako aj riešenia situácií, v ktorých napríklad dôjde k odpojeniu tepla.

Obecné byty vybudované pomocou dotovaných pôžičiek zo Štátneho fondu rozvoja bývania, ktoré sa pridelujú nízkopríjmovým domácnostiam, si nemôžu dovoliť prenajať ani tí užívatelia, pre ktorých sú určené: rodiny poberajúce sociálnu pomoc musia platiť neúmerne vysoké nájomné (v porovnaní s dávkami) a často končia s nedoplatkami na nájomnom. Vysoké nájomné za nové byty je však spôsobené povinnosťou obce vyplatiť pôžičku Štátnemu fondu rozvoja bývania

⁵⁰ Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti (2005).

⁵¹ http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/ss02005_healthlc_anx_policy_briefs.pdf

⁵² Niektoré časti súkromných bytov sa prenajímajú, ale neexistujú systematické štatistické údaje o počte bytov, podnájomníkov alebo výške nájomného.

⁵³ Údaje zo zisťovania EÚ-SILC v tabuľke č. 2 v tejto správe potvrdzujú, že 38% slovenských domácností považuje náklady na bývanie za veľké bremeno.

v priebehu 20 rokov. V praxi to znamená, že obce rozdelia celkovú výšku pôžičky na 240 častí a započítajú splátku vo výške 1/240 pôžičky do mesačného nájomného za byt.

2.2.5. Starostlivosť o dieťa

Dôležitosť starostlivosti o dieťa uznávajú štátne programy sociálnych dávok a zdôrazňuje ju aj politika vzdelávania. Pedagógovia považujú predškolskú výchovu za mimoriadne dôležitú pre prospech rómskych detí v škole, keďže rómsky jazyk ešte stále nie je vyučovacím jazykom⁵⁴ na Slovensku. Pred rokom 1991 navštevovalo materské školy 85-90% rómskych detí na Slovensku, ale koncom 90. rokov ich počet prudko klesol.

Zvýšenie počtu detí absolvujúcich materské školy a vyrovnanie rozdielov v úrovni účasti detí patrí medzi najdôležitejšie ciele Národného akčného plánu sociálnej inklúzie na roky 2006 – 2008. Tento cieľ sa už stanovil ako priorita č. 7 v „Stratégii konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010“ (2005) a realizoval sa výzvou na predkladanie žiadostí o poskytnutie dotácií na zriadenie predškolských zariadení v chudobných obciach v prípade pozitívneho demografického vývoja k 31.12.2005.

Podľa správy o plnení úloh NAP sociálnej inklúzie (Správa SO/SI) na výzvu reagovalo veľmi málo záujemcov, a preto treba prehodnotiť jej formu.

Cieľom novej koncepcie v oblasti predškolského vzdelávania so zameraním na prípravu detí na nástup do základnej školy, ktorá bola vypracovaná v súlade s príslušným uznesením Európskej komisie, je do roku 2013 dosiahnuť 100% dochádzku v materských školách. Vláda schválila túto koncepciu svojím Uznesením č. 222 zo 7.3.2007.

Koncepcia navrhuje nové úpravy v tejto oblasti, ako je vyňatie materských škôl z kategórie „školské zariadenia“ a ich zaradenie do kategórie „školy“ v pripravovanom Zákone o výchove a vzdelávaní. Konštatuje, že štát finančne zabezpečí bezplatnú, dobrovoľnú predškolskú výchovu a vzdelávanie v materských školách pre deti od piatich rokov formou náhrady mesačného príspevku, ktoré obce platia na dieťa. Taktiež informuje o novele legislatívy, ktorá umožní štátu zriaďovať materské školy v osobitných podmienkach. Termín pre realizáciu koncepcie je december 2010. Keďže podpora zo štátneho rozpočtu je omnoho menej jednoznačná, môžeme ju oceňovať iba obozretne.

⁵⁴ Metodický predpis CD-2004-566/1305-1:091, týkajúci sa zvýšenia základného vzdelania detí a materských škôl, je v platnosti od 1.3.2004.

Hoci nie je dovolené vyučovať deti v rómskom jazyku, môžeme rozpoznať prvé kroky v úsilí začať učiť rómsky jazyk na stredných školách. Roku 2004 sa na Gymnáziu Juraja Hronca v Bratislave otvorila prvá trieda so zameraním na rómsky jazyk a dejiny. Nech akokoľvek podporujeme tento projekt, nie je to nástroj na odstránenie ťažkostí vo vzdelávaní rómskych žiakov, ale nástroj na zvýšenie záujmu budúcich elit o rómsku kultúru (táto škola sa považuje za jednu z najprominentnejších stredných škôl na Slovensku).

2.2.6. Vzdelávanie

Odstránenie prekážok brániacich prístupu k vzdelávaniu sa formálne uznáva ako jedna z najvyšších priorít slovenských strategických dokumentov. Hoci sa investície do vzdelávania zdôrazňujú ako strategické investície, podiel výdavkov na vzdelávanie ako percento HNP to nijako nenaznačuje. Dojem z politickej dôležitosti vzdelávania obdobne kazia slabo platení učitelia⁵⁵ a preplnené triedy⁵⁶.

Už sme sa tu zaoberali štipendiami pre deti v hmotnej núdzi ako dôležitým motivačným nástrojom pre zabezpečenie prístupu k vzdelaniu. Štipendiá pre žiakov základných škôl a špeciálnych základných škôl sú financované zo štátneho rozpočtu. Štipendiá pre študentov stredných škôl, ktorých rodičia sú odkázaní na dávky v hmotnej núdzi, sa od júna 2004 do júna 2006 financovali z ESF v rámci operatívneho programu „Ľudské zdroje“. Výška sociálneho štipendia závisí od prospechu žiaka v škole alebo od dokázanej snahy žiaka zlepšiť sa. Pohybuje sa od 600 Sk (asi 18 EUR) do 1 200 Sk (asi 36 EUR) mesačne. Až do školského roku 2006/2007 sa štipendiá pre študentov stredných škôl poskytovali iba študentom z rodín evidovaných ako poberatelia pomoci v hmotnej núdzi. Teraz všetci študenti z rodín s príjmom nižším ako životné minimum majú nárok na štipendiá za predpokladu, že majú dobrý prospech v škole. Čiastka je skromná a často slúži na pokrytie cestovných nákladov. Hoci všetci študenti majú lacnejšie študentské lístky, cestovné náklady študentov sú aj naďalej veľkým výdavkom pre rodiny bez zamestnania⁵⁷.

Sú aj ďalšie prekážky brániace prístupu k vzdelávaniu. Pretrvávajúcim a vážnym problémom je, že v špeciálnych základných školách pre deti s poruchami učenia alebo správania sú nadmerne zastúpení rómski žiaci (deti zo segregovaných osád a nepriaznivých sociálnych a ekonomických podmienok). Bolo veľa dôkazov, že sa rómske deti umiestňovali do špeciálnych škôl bez preskúmania a prehodnotenia ich vývoja a že dochádza k chybám vo výklade a uplatňovaní právnych noriem, ktoré upravujú integráciu v oblasti vzdelávania (Národná správa, 2005).

Správa Európskeho strediska pre práva Rómov (ERRC) uvádza, že napriek mnohým prieskumom, projektom, experimentom a „Národnému akčnému plánu Slovenskej republiky k Dekáde začleňovania rómskej populácie“, ktorého cieľom je „znižiť počet rómskych detí navštevujúcich špeciálne základné školy a špeciálne výchovné zariadenia“, akčný plán neposkytuje nijaké mechanizmy, pomocou ktorých by sa tento cieľ mal dosiahnuť, na rozdiel od iných oblastí zahrnutých v akčnom pláne (ERRC, 2007: 22).

Treba spomenúť, že Zákon č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, ktorý vstúpil do platnosti v januári 2004, mal pôsobiť aj ako nástroj na podporu integrácie rómskych detí. Podľa tejto právnej úpravy finančná podpora teraz závisí od počtu žiakov navštevujúcich školské zariadenia, vrátane centier voľného času a stredísk záujmovej činnosti. Tomuto sa hovorí normatívna dotácia a jej hlavným cieľom bolo „zvýšiť

⁵⁵ Minister školstva Ján Mikolaj predložil koncepciu kariérneho rastu učiteľov, ktorá obsahuje aj úmysel zvýšiť platy učiteľov na priemerne 36 000 Sk (1 090 EUR) do roku 2013 pod podmienkou, že 3 000 učiteľov opustí školstvo. (*Pravda*, 12.4.2007). Roku 2005 bolo na základných školách (1.-9. trieda) 34 914 učiteľov, s priemerným počtom 21,3 žiakov v triede, a 7 568 učiteľov na stredných školách s priemerným počtom 29,2 žiakov v triede (*Sociálne trendy v Slovenskej republike 2006*).

⁵⁶ Nedávno zverejnený prípad preplnenej školy v dedine Jarovnice a neúspešné pokusy nájsť miesto pre 400 „nadbytočných žiakov“ — zamietavý postoj školských správ ako aj obecných úradov v neďalekom Prešove, ktoré neboli ochotné prijať jarovnických rómskych žiakov do svojich škôl, chýbajúce prostriedky na školské autobusy, atď. (pozri http://www.presov.sk/article.php?i_id_article=6540) — na jednej strane výstižne demonštrujú všeobecný nedostatok finančných prostriedkov a na druhej strane problematiku rozdelené právomoci medzi jednotlivé úrovne štátnej správy. Tento prípad taktiež odráža silné predsudky voči rómskemu obyvateľstvu a neochotu prevziať na seba problémy iných.

⁵⁷ Podporu môžu poskytnúť vyššie územné celky. Je tu príklad Košického kraja, ktorý od 1.4.2005 do 1.6.2006 realizoval projekt na podporu dostupnosti stredoškolského vzdelania deťom zo znevýhodneného sociálneho prostredia. Podpora je však nepravdepodobná a dočasná.

konkurencieschopnosť a kvalitu školských zariadení a výchovných stredísk⁵⁸. Normatívna dotácia má taktiež slúžiť ako integračný nástroj. Štandardné školy majú nárok na 250% normatívnej dotácie na dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Normatív na dieťa v špeciálnej základnej škole je však tiež veľmi vysoký – 200% normatívu na dieťa a pre špeciálne internátne školy je to až 500% normatívu na dieťa. Podľa ERRC táto skutočnosť oslabuje potenciál integračného stimulu a hoci slovenské orgány v oblasti školstva uznali skutočnosť, že mnohé rómske deti sú nesprávne zaradené do špeciálnych škôl, právne úpravy nepredpokladajú vyššie normatívy pre integráciu detí bez duševného postihnutia do štandardných škôl, ktoré boli nesprávne zaradené do špeciálnych škôl (ERRC, 2007: 47).

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie zároveň testoval nové diagnostické metódy na dosiahnutie väčšej objektívnosti pri hodnotení rómskych detí v prvých úrovniach vzdelávania na špeciálnych základných školách a ich schopností pri zápise do školy. V rámci projektu „Phare 2002“ sa zriadili takzvané tranzitívne triedy za účelom prípravy nesprávne diagnostikovaných rómskych detí na prechod zo špeciálnych do štandardných školských zariadení⁵⁹. Nedávne monitorovanie pilotného projektu ukázalo, že kameňom úrazu integrácie rómskych žiakov môže byť nedostatočná spolupráca medzi špeciálnymi školami a štandardnými školami, ako aj medzi učiteľmi a rodičmi.⁶⁰ V súčasnom modeli financovania školských zariadení, ktorý núti každú školu bojovať o čo najväčší počet žiakov, sa zdá byť veľmi problematické nájsť spoločný záujem, ktorý by presahoval partikulárne záujmy.

Ďalším nástrojom na uľahčenie integrácie rómskych žiakov do štandardného školstva sú takzvané „nulté triedy“ a „asistent učiteľa“⁶¹. Trieda nultého ročníka je neoddeliteľnou súčasťou základnej školy zameraná na šesťročných deti zo sociálne znevýhodnených oblastí, ktoré nie sú pripravené zvládnuť učivo prvej triedy z dôvodu sociálnych a jazykových bariér. Na začiatku školského roka 2006/2007 bolo v 187 triedach nultého ročníka umiestnených 2 301 detí, čo sú zhruba 4% z celkového počtu 6-ročných detí. Program nie je povinný, čo vysvetľuje nízky počet detí umiestnených v nultých triedach.

Program asistentov učiteľov má znížiť jazykové, priestorové a iné bariéry brániace integrácii znevýhodnených detí do štandardných základných škôl. Vytvorenie miesta asistenta učiteľa pre

⁵⁸ Na druhej strane niektorí kritici argumentujú, že v praxi by hlavným cieľom škôl a stredísk bolo získať čo najviac žiakov a kvantita, nie kvalita, by sa mohla stať hlavným cieľom riaditeľov škôl a iných pracovníkov vo výkonných pozíciách. Hoci toto je vážna námietka, nerobili sa nijaké prieskumy, aby sa to dokázalo alebo vyvrátilo.

⁵⁹ V rámci trvalej udržateľnosti projektu „Phare 2002“ Ministerstvo školstva Slovenskej republiky vydalo Smernicu č. 11/2006-R z 25.5.2006, ktorá ustanovuje zriaďovanie špecializovaných tried vyplývajúcich z vyššie uvedeného projektu v podmienkach základných škôl. Ministerstvo školstva zároveň 19.6.2006 schválilo experimentálne testovanie projektu s názvom „Tranzitívne triedy v základných školách“, ktorý bude účinný od 1.8.2006 do 31.8.2008.

⁶⁰ Projekt „Integrácia rómskych detí do štandardných škôl“, ktorý realizuje Metodicko-pedagogické centrum, odhalil, že niekedy samotní rodičia trvajú na umiestnení detí v špeciálnych školách. Majú na to niekoľko dôvodov: oni sami absolvovali špeciálnu školu, už tam majú staršie deti a chcú, aby pomáhali mladšiemu súrodencovi chodiť do školy, páči sa im partnerský prístup školy k deťom, do školy chodí veľa iných rómskych detí a ich deti tam budú mať veľa priateľov, deti ľahko dosahujú dobré výsledky v špeciálnej škole a nie sú nútené tvrdo pracovať. Taktiež hovoria, že ich deťom sa nepodari nájsť si prácu, ani keď budú chodiť do štandardnej školy a preto nie je dôvod žiadať od dieťaťa priveľa. Najväčším problémom však nie sú názory rodičov, ale nepravidelná školská dochádzka detí a výber detí do takzvaných tranzitívnych tried. (Národná správa..., 2005, str. 17.)

<http://www.rozhlady.pedagog.sk/cisla/pr3-2005.pdf>

⁶¹ Zákon č. 408/2002 zavádza „povolanie asistenta učiteľa ako pedagogického zamestnanca, pričom táto funkcia bola určená pre materské školy, základné školy a špeciálne základné školy. Asistent učiteľa je pedagogický zamestnanec, ktorý vykonáva výchovno-vzdelávací proces v školách a v predškolských zariadeniach. Taktiež sa podieľa na utváraní podmienok nevyhnutných na prekonávanie najmä jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa pri zabezpečovaní výchovno-vzdelávacieho procesu. (spresnenie Ministerstva školstva poskytnuté na účely tejto správy).

žiacov so zdravotným postihnutím nezávisí od konkrétneho počtu žiakov, ale od závažnosti postihnutia žiaka. V prípade sociálne znevýhodnených detí sa odporúča 20 žiakov na jedného asistenta učiteľa. Tento pomer nie je príliš priaznivý, ak zoberieme do úvahy, že na vytvorenie triedy treba teraz minimálne 17 žiakov. V súčasnosti na základných školách pracuje 711 asistentov učiteľov. Môžeme teda odhadnúť, že asistenti učiteľov sa starajú približne o 14 000 žiakov, čo je menej ako 3% celkového počtu žiakov na základných školách.

2.2.7. Zdravie

Všeobecne sa poskytuje bezplatná zdravotná starostlivosť s výnimkou zubného ošetrovania, ktoré si občania väčšinou hradia (okrem preventívnych prehliadok). Nedávna komparatívna štúdia sociálnej situácie v členských štátoch EÚ uvádza, že na Slovensku existuje vo vláde všeobecný záväzok zabezpečiť spravodlivý prístup k zdravotnej starostlivosti, no neexistuje nijaký formálny koordinačný mechanizmus⁶². Podstata tohto hodnotenia nie je dostatočne jasná. Koordinácia zdravotnej starostlivosti v rámci Ministerstva zdravotníctva je už tradične dobre prepracovanou sférou pôsobnosti rezortu. Na Slovensku štát platí zdravotné poistenie pre všetky deti. Odborné metodické riadenie odboru všeobecná starostlivosť o deti a dorast vykonáva Sekcia zdravotnej starostlivosti o deti a dorast Ministerstva zdravotníctva a hlavný odborník ministerstva v tejto oblasti v spolupráci s hlavnými krajskými odborníkmi. Krajskí odborníci úzko spolupracujú s hlavnými lekármi samosprávnych krajov, Slovenskou lekárskou spoločnosťou a Asociáciou všeobecných lekárov pre deti a dorast. Štátne zdravotné ústavy pôsobia ako monitorovací orgán a dozerajú na spoločné stravovanie detí v školách, aby naplnili preventívnu úlohu a „aby optimalizovali vyváženú a racionálnu výživu a pitný režim“⁶³.

Prevenencia sa zdôrazňuje najmä v oblasti zdravotnej starostlivosti o deti. Podľa Zákona o rozsahu uhrádzanej zdravotnej starostlivosti absolvujú deti v prvom roku života deväť preventívnych prehliadok v pediatickej ambulancii, kde sú evidované. Obsah zdravotnej starostlivosti o deti a dorast je koncipovaný tak, že pediatri môžu poskytovať veľmi kvalitnú starostlivosť 900 až 1 400 evidovaným deťom⁶⁴.

Objavujú sa problémy so zdravotnou starostlivosťou o deti z rodín bez zamestnania a zo segregovaných komunit. Ich účasť na preventívnych prehliadkach je nízka. Je to spôsobené viacerými dôvodmi: medzi ne patrí malý poplatok, ktorý sa platí lekárovi a v lekárni, ako aj drahá verejná doprava. Situácia si vyžadovala úsilie vyriešiť problém a zlepšiť dostupnosť zdravotnej starostlivosti. Výsledkom je, že od januára 2006 rodičia detí mladších ako jeden rok, ktorí sú zaradení medzi občanov v hmotnej núdzi, dostávajú každý mesiac nový príspevok vo výške 350 Sk (11 EUR), ktorý je podmienený pravidelnými prehliadkami u detského lekára. Do 30.6.2006 sa tento príspevok poskytol 5 244 rodinám. Príspevok v tej istej výške sa už poskytoval tehotným ženám⁶⁵.

V novembri 2004 nastúpilo na školenie 40 zdravotných asistentov v rámci pilotného projektu schváleného roku 2003 na zlepšenie prístupu Rómov k zdravotnej starostlivosti. Táto iniciatíva vychádza zrejme z projektu a nie je to riadne povolanie.

⁶² http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/ss02005_healthlc_report.pdf str. 156.

⁶³ <http://www.uvzsr.sk/index.html> v kapitole „Odbor hygieny detí a mládeže a podpory zdravia obyvateľstva“ má internetová stránka pomerne jednostranné informácie o správnom obúvaní detí a hodnotení obezity.

⁶⁴ Trojročné deti a deti staršie ako tri roky chodia na preventívne prehliadky raz za dva roky. Asi 96% detí chodí na tieto prehliadky. Podľa Zdravotnej poisťovne je toto veľmi dobrá úroveň v porovnaní s dospelými Slovákmi. Takmer tri štvrtiny dospelých Slovákov vôbec nechodia na preventívne prehliadky, hoci sú bezplatné.

⁶⁵ V prvom polroku 2006 bolo v databáze pomoci v hmotnej núdzi evidovaných v priemere 1 630 tehotných žien. Ich počet sa zvýšil o 17,9% oproti prvému polroku 2005 (Správa o sociálnej situácii..., 2006).

Aby sa zlepšil prístup k zdravotníckym službám, nová vláda už urobila niekoľko praktických solidárnych opatrení v prospech nízkopríjmových skupín. Zrušila takzvané symbolické poplatky v zdravotníctve zavedené reformou zdravotnej starostlivosti, ktoré zasiahli hlavne dôchodcov, ľudí bez zamestnania a veľké rodiny a ktoré sa interpretovali ako bariéra prístupu k zdravotnej starostlivosti (50 Sk za deň pobytu v nemocnici, 20 Sk za návštevu u lekára a 20 Sk za spracovanie receptu v lekárni). Od januára 2007 sa znížila paušálna sadzba DPH na lieky a liečivá z 19 na 14%.

2.2.8. Doprava

Ceny cestovného sú v Slovenskej republike deregulované. Ceny lístkov sa znižujú vo verejnom záujme niekoľkými spôsobmi. Vo všeobecnosti majú žiaci, študenti, dôchodcovia a vybrané povolania 50% zľavu na cestovnom. Niektoré štátne orgány môžu poskytnúť niektorým kategóriám obyvateľov ďalšie zníženie cestovného, potom však musia odškodniť prepravné spoločnosti za stratu príjmov. Ministerstvo dopravy stanovuje podmienky pre bezplatné cestovanie vlakom, zatiaľ čo obce stanovujú podmienky pre bezplatné cestovanie miestnou verejnou hromadnou dopravou (ak je k dispozícii). Zníženie cien autobusových cestovných lístkov v regiónoch majú na starosti samosprávne kraje, keďže roku 2005 sa organizovanie regionálnej verejnej hromadnej dopravy dostalo do ich vlastnej pôsobnosti⁶⁶. Spoločnosti zabezpečujúce celoštátnu autobusovú dopravu (na regionálnych trasách) čiastočne podliehajú regionálnemu usmerneniu zo strany vyššieho územného celku, v ktorom majú svoje sídlo. Ak v posledných desaťročiach deti do šesť rokov mohli bezplatne cestovať v prostriedkoch verejnej hromadnej dopravy po celej krajine, teraz existujú regionálne rozdiely. Keďže centrálna podpora regionálnej verejnej hromadnej dopravy prestala existovať, veľkorysosť pri oslobodzovaní niektorých kategórií obyvateľov od platby cestovného teraz závisí od ekonomickej sily regiónu, ako aj od podielu občanov, ktorí by mohli mať nárok na zlacnené cestovné. Výsledkom je Matúšov efekt⁶⁷: malé deti môžu zadarmo cestovať v prostriedkoch verejnej hromadnej dopravy iba v bohatších regiónoch a naopak, deti z chudobných regiónov musia platiť od útleho veku. Zoberme si skutočný prípad: v Bratislave, najbohatšej časti krajiny, deti do 6 rokov, kočíky s deťmi a dôchodcovia starší ako 70 rokov môžu zadarmo cestovať v prostriedkoch verejnej hromadnej dopravy. Na druhej strane v najchudobnejšom Prešovskom kraji, ktorý má mieru rizika chudoby 21,29% - podľa zisťovania EÚ-SILC 2005 – platia všetky deti. Deti vo veku od 0-6 rokov cestujú za polovičné cestovné, podobne ako žiaci a študenti do 25 rokov. Bezplatné cestovné je teraz obmedzené na poslancov, sudcov Ústavného súdu, vozíčky postihnutých osôb a kočíky postihnutých detí⁶⁸. Účtovanie cestovného najmenším deťom môže v skutočnosti finančne zaťažovať rodičov zo vzdialených osád alebo usadlostí bez zdravotných stredísk, ktorí sú povinní cestovať k pediatriovi na pravidelné prehliadky a môže to viesť až k nedostatočnej úrovni zaočkovania v niektorých okresoch.

⁶⁶ „Vlastná pôsobnosť“ znamená, že to musia hrať z vlastných zdrojov a že nie sú k dispozícii nijaké programy dotácií ani financovania od vlády na tento účel. Regionálne železnice sú v kompetencii vyšších územných celkov od januára 2008.

⁶⁷ Mertonova (1957) koncepcia prorockta, ktoré sa samo naplní, vychádza z Evanjelia podľa Matúša 25, 29: „Lebo každému, kto má, ešte sa pridá a bude mať hojne. Ale kto nemá, tomu sa vezme aj to, čo má“.

⁶⁸ Podľa predpisu SAD Humenné, všetky deti musia mať špeciálne preukazy, aby mali nárok na znížené cestovné. Postihnuté dieťa v kočíku musí taktiež mať preukaz ťažko zdravotne postihnutej osoby, ak sa má prepravovať zadarmo.

2.2.9. Ochrana ohrozených detí

Už spomínaný Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele je najdôležitejším právnym rámcom na ochranu práv detí. Tento zákon uznáva sociálnu prácu zameranú na deti a mládež ohrozené sociálno-patologickými javmi ako rozhodujúcu metódu prevencie. Koordinujú ju odbory sociálnych vecí a rodiny Okresných úradov práce. Tieto jednotky spolupracujú s miestnymi školskými, zdravotnými a kultúrnymi odbormi, ako aj políciou, obcami, mimovládnyimi organizáciami, atď. Správa SO/SI sľubuje ďalšie zlepšenie legislatívy a jej vykonávania. Deklaruje úmysel vlády zlepšiť preventívne opatrenia rozšírením objemu sociálnej práce v biologických rodinách a otvorenom prostredí, zavedením dodatočných aktivít pri terénnej práci s biologickými rodinami a posilnením účasti obce. Taktiež načrtáva rozšírenie portfólia verejných služieb pre rodiny, ktoré bude obsahovať také oblasti ako sú predškolské a mimoškolské zariadenia, rodičovské strediská, služby zamerané na zmiernenie chudoby, komunitné strediská ako aj množstvo ďalších pekných nápadov. Na druhej strane Správa SO/SI obsahuje iba niekoľko konkrétnych záväzkov s jasným časovým vymedzením. Väčšina načrtnutých plánov týkajúcich sa sociálnej práce a skorej intervencie sa navyše zdajú byť značne závislé od štrukturálnych fondov EÚ.

Ako sa už spomínalo úrady práce, sociálnych vecí a rodiny v každom okrese budú koordinovať a dokladovať sociálnu prácu a kuratelu. Niektoré súhrnné údaje z tejto oblasti boli prezentované už v prvej časti tejto správy. Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti⁶⁹ uznáva, že sociálna práca „si vyžaduje zlepšenie jej materiálno-technických a predovšetkým personálnych podmienok“. Praktický účinok takéhoto vyhlásenia však nie je jasný. Už dlho je známe, že jednotky sociálnej práce nemajú dostatočný počet zamestnancov a preto ich práca nie je taká účinná a efektívna, ako by mala byť.

Program komunitnej sociálnej práce sa zameriava predovšetkým na segregované rómske komunity. V prvom rade poskytuje poradenstvo a rady týkajúce sa veľkého množstva rôznych oblastí života (zamestnanosť, životné podmienky a bývanie, vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, atď.). Podľa NAP sociálnej inklúzie 2006-2008 komunitní sociálni pracovníci pôsobia v 176 obciach a doteraz bolo vytvorených 600 pracovných miest súvisiacich so sociálnou prácou, s vedľajšími produktmi týkajúcimi sa miery zamestnanosti. Miestne samosprávy sú povinné poskytnúť kancelárske priestory pre administratívu sociálnej práce, ako aj určitú časť spolufinancovania. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny už vypracovalo monitorovacie kritériá pre komunitnú sociálnu prácu a program sa mal hodnotiť už koncom roku 2006.

2.2.10. Podpora účasti detí na spoločenskom, kultúrnom, rekreačnom a športovom živote

Mimoškolské vzdelávanie a záujmová činnosť sa považuje za súčasť školskej výchovno-vzdelávacej sústavy. Podľa Zákona č. 279/1993 o školských zariadeniach túto výchovno-vzdelávaciu činnosť zabezpečujú centrá voľného času a strediská záujmovej činnosti. V 90. rokoch neboli veľmi priaznivé podmienky na rozvoj mimoškolského vzdelávania a záujmovej činnosti na školách, a preto sa mnohé zariadenia zrušili. V podstate neexistovala politika mládeže. Jedným z najdôležitejších dôvodov boli nízke ľudské a finančné kapacity v tých oblastiach Ministerstva školstva, ktoré boli zodpovedné za vytváranie a realizáciu politiky mládeže. V posledných rokoch sa situácia zmenila.

V súčasnosti je hlavným záujmom vlády v tejto oblasti implementácia Európskeho paktu mládeže a jeho čiastočného cieľa, ktorým je „vytvorenie rámcov na podporu transparentnosti a uznávania kvalifikácií a kompetencií a na uznávanie mimoškolského vzdelávania a záujmovej činnosti“.

⁶⁹ Správa o priebehu a realizácii Národného akčného plánu pre deti predložená vláde 17.8.2005.

Úlohy v oblasti „mimoškolského vzdelávania detí a mládeže“ zabezpečuje odbor detí a mládeže Ministerstva školstva. Úlohy sú: príprava koncepcie a legislatívnych materiálov, metodické usmerňovanie centier voľného času školských stredísk záujmovej činnosti, medzinárodná spolupráca v oblasti detí a mládeže, finančná podpora pre prácu s deťmi a mládežou. Ministerstvo riadi niekoľko finančných schém pre centrá voľného času a školské strediská záujmovej činnosti (v súlade so Zákonom č. 279/1993 o školských zariadeniach, Vyhláškou Ministerstva školstva č. 291/1994 o centrách voľného času). Centrá voľného času a školské strediská záujmovej činnosti vytvárajú podmienky pre záujmovú činnosť a zabezpečujú ju. Dôraz sa teraz kladie aj na podporu nových foriem spolupráce medzi mládežou a obcami, informačné a poradenské aktivity a podporu spolupráce všetkých zainteresovaných strán. Podpora sa tradične poskytuje programom „zameraným na prevenciu a ochranu mládeže pred sociálno-patologickými javmi a na potlačenie ich negatívneho vplyvu“.

Dôležitým nástrojom pre napĺňanie cieľov Európskej politiky mládeže je Zákon č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, ktorý ovplyvnil rozvoj voľnočasových a záujmových činností zavedením „systému poukazov“. Financovanie mimoškolského vzdelávania a záujmovej činnosti prostredníctvom systému poukazov vychádza z myšlienky, že žiaci ako klienti si (spolu s rodičmi) môžu sami vybrať poskytovateľa neformálneho vzdelávania a informálneho učenia. Každý žiak, ktorý má záujem o návštevu akéhokoľvek druhu výchovno-vzdelávacieho centra poskytujúceho voľnočasové a záujmové činnosti, dostane vzdelávací poukaz na každý školský rok za danú cenu. Poukaz zvyšuje motiváciu detí a ich rodičov, aby sa zúčastňovali organizovaných voľnočasových aktivít. Taktiež zvyšuje motiváciu pre výchovno-vzdelávacie centrá. Podľa tejto právnej úpravy finančná podpora školských zariadení závisí od počtu žiakov navštevujúcich školské zariadenia, vrátane centier voľného času a stredísk záujmovej činnosti. Tomuto sa hovorí normatívna dotácia. Ako už bolo uvedené, nový zákon naozaj pomohol zvýšiť účasť detí v mimoškolskom vzdelávaní a záujmovej činnosti⁷⁰. Na druhej strane nemáme nijaké spoľahlivé údaje, ktoré by interpretovali účinky zvýšenej účasti. Presnejšie povedané, chýba systematické úsilie pozbierať spoľahlivé údaje, hoci sa to deklaruje v Národnej stratégii politiky mládeže. V dôsledku toho úradné dokumenty predkladajúce správy o politike mládeže používajú rôzne údaje a formulujú rôzne výsledky.

Keďže spoľahlivé údaje chýbajú, sme veľmi obmedzení vo výklade výsledkov národných politík. Napríklad, ak má byť účasť v organizovaných výchovno-vzdelávacích aktivitách jedným z prostriedkov boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu detí, očakávali by sme, že budeme mať spoľahlivé údaje týkajúce sa sociálno-ekonomickej situácie detí zúčastňujúcich sa organizovaných výchovno-vzdelávacích aktivít. Žiaľ, oficiálne štatistiky chýbajú. Preto sa musíme spoľahnúť na prieskumy z Ústavu informácií a prognóz školstva (ÚIPŠ), ktorý je hlavnou inštitúciou poskytujúcou údaje o vzdelávaní, žiaľ s veľmi obmedzenými ľudskými a finančnými zdrojmi. Podľa ÚIPŠ väčšina detí navštevujúcich tieto centrá pochádza zo vzdelaných a bohatých rodín a má dobré známky v škole. Prieskumy v zásade ukazujú, že sociálno-ekonomické postavenie v spoločenskej štruktúre pozitívne determinuje účasť na organizovaných voľnočasových aktivitách. Čím je spoločenské postavenie vyššie, tým je vyššia účasť na týchto aktivitách. Aby sa potvrdil tento záver, treba robiť systematické a priebežné zisťovanie na základe normalizovanej metodiky.

Ministerstvo školstva riadi päť grantových programov, ktoré podporujú voľnočasové a občianske aktivity detí a mládeže, vrátane „Programu podpory participácie mladých ľudí na živote obce“. Roku 2007 ministerstvo podporilo kampaň „Každý iný – všetci rovní“, ktorá mala posilniť solidaritu

⁷⁰ Roku 2003 celkový počet (5 507) jednotiek pre neformálne vzdelávanie a informálne učenie bol ešte vždy trochu nižší ako roku 1989. V rokoch 2004 až 2006 sa však zvýšil na 8 915, čo predstavovalo 62% rast.

medzi mladými ľuďmi a zvýšiť toleranciu voči národnostným, etnickým, náboženským, jazykovým a iným menšinám.

Okrem rozvoja mimoškolského vzdelávania v centrách voľného času a strediskách záujmovej činnosti, sú detské ihriská tradične dôležitou infraštruktúrou pre voľný čas detí. Obce sa starajú o detské ihriská a aj ich budujú. V tejto oblasti je situácia veľmi zložitá. Bytová zástavba nízkeho štandardu a vidiecke oblasti spravidla nemajú tieto zariadenia pre deti. Väčšina ihrísk sa však teraz likviduje aj v pomerne prosperujúcich mestských oblastiach, pretože nespĺňajú prísne bezpečnostné predpisy Európskej komisie a náklady na vybudovanie nových sú príliš vysoké a väčšina obcí si ich nemôže dovoliť.

3. časť: Opatrenia na monitorovanie realizácie a účinku národných politík

Slovenský dotazník o kvalite života detí (MPSVR, 2007) obsahuje vynikajúco vypracované pasáže o opatreniach na monitorovanie účinku národných politík a presne identifikuje pretrvávajúce slabé miesta a navrhované zmeny v tejto oblasti. Tu by sme mohli iba citovať niektoré z jeho záverov.

Pokiaľ ide o systematicky zbierané a spracovávané databázy, ktoré sa používajú na monitorovanie, a organizácie zapojené do monitorovania, ich zoznam je pomerne krátky. Údaje pre monitorovanie poskytujú administratívne štatistické databázy ministerstiev a štatistické zisťovania Štatistického úradu. Údaje z administratívnych štatistických databáz MPSVR zbierajú Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny (organizácia zodpovedná za zber údajov je ÚPSVR) a Fond sociálneho rozvoja. ÚIPŠ dozerá na monitorovanie politiky vzdelávania detí. Ministerstvo školstva charakterizuje ÚIPŠ ako „účelovú inštitúciu Ministerstva školstva Slovenskej republiky, ktorej hlavnou funkciou je tvorba informácií pre podporu riadenia a rozvoja oblastí patriacich do správnej kompetencie rezortu Ministerstva školstva“⁷¹.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva má na starosti monitorovanie práv detí na národnej úrovni na Slovensku. Stredisko bolo zriadené Zákonom č. 308/1993 Z.z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva, ktorý vstúpil do platnosti roku 1994. Stredisko je nezávislá právnická osoba, ktorá pôsobí v oblasti ľudských práv a základných slobôd, vrátane práv detí. V decembri 2005 vláda schválila túto alternatívu pre zvýšenie účinnosti ochrany práv detí (Uznesenie vlády č. 963/2005) namiesto uprednostňovanej myšlienky zriadenia úradu ochrancu práv detí. Samostatný úrad ochrancu práv detí nebol schválený (zrejme z finančných dôvodov) a záležitosť sa odložila na 31.8.2006. Zatiaľ sa však nedostala na program rokovania vlády.

Ako informuje slovenský monitorovací dotazník „zistenia a výsledky monitorovania sa uverejňujú v správach, databázach alebo výstupoch, ktoré sú často k dispozícii verejnosti na internetových stránkach“. Hlavná správa MPSVR z monitorovania je výročná Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky (www.employment.gov.sk). Väčšina údajov z administratívnych štatistických databáz MPSVR sa uverejňuje na internetovej stránke Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (www.upsvar.sk). Štatistický úrad uverejňuje príslušné mesačné, štvrťročné a ročné údaje na internetovej stránke www.statistics.sk. Údaje o vzdelávaní detí sú k dispozícii v *Štatistickej ročenke Ministerstva školstva Slovenskej republiky* a na internetovej stránke www.uips.sk, ktorú spravuje Ústav informácií a prognóz školstva. Niektoré politické opatrenia

⁷¹ Formulácia, ktorú Ministerstvo školstva odporúčalo v pripomienkach k tejto správe.

v tejto oblasti sa monitorujú aj v rámci správ Európskeho sociálneho fondu (www.esf.gov.sk) a Fondu sociálneho rozvoja (www.fsr.sk).

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva pripravuje a uverejňuje výročné správy o dodržiavaní ľudských práv v Slovenskej republike. Výročné správy sú k dispozícii na stránke www.snslp.sk⁷².

Treba zdôrazniť, že väčšina inštitúcií zapojených do monitorovania a posudzovania účinkov programov sociálnej politiky bojuje s nedostatkom finančných prostriedkov, znižovaním alebo stagnáciou stavov, čo im neumožňuje rozšíriť rámec prieskumu a zaoberať sa novými úlohami.

Odborníčka MPSVR priznala, že chýbajúce príslušné kvalitné údaje, najmä v oblasti sociálnych štatistík, ako aj o politikách monitorovania a hodnotenia, boli až doteraz obrovskou slabinou tvorby sociálnej politiky. Zisťovanie EÚ-SILC sa vysoko hodnotí pre jeho významné zlepšenie tejto situácie. Odborníčka MPSVR uznáva nepriaznivú situáciu (nedostatok pracovníkov vo výskume, slabá výskumná základňa) a zdôrazňuje nevyhnutnosť investícií do tejto oblasti, „aby sa uskutočnili rôzne analýzy a monitorovanie národných politík a opatrení, meranie a analýza chudoby, prieskum a komplexné spracovanie informácií, zber údajov, šírenie a výmena najlepších praktík, predovšetkým v zmysle rozvoja ľudských zdrojov“. Informuje o pláne MPSVR značne podporiť oblasti prieskumu a monitorovania v rámci nového programovacieho obdobia Európskeho sociálneho fondu 2007-2013.

Okrem evidentného nedostatku finančných prostriedkov a personálu sú aj iné problémy, ktoré komplikujú monitorovanie. Odborníčka MPSVR priznáva, že je ťažké identifikovať rómske obyvateľstvo a rómske deti na Slovensku, čo značne sťažuje hodnotenie vplyvu národných politík. Súčasná právna úprava národnostných a etnických práv viedla k zamedzeniu vonkajšieho určovania/pripisovania etnickej príslušnosti vo výskume a štatistickom zisťovaní⁷³. Takéto všeobecné obmedzenie má nečakané dôsledky pre výskum a pre inštitúcie venujúce sa dodržiavaniu ľudských práv⁷⁴. Toto ako aj skutočnosť, že značná časť Rómov žije rozptýlene medzi väčšinovým obyvateľstvom, viedlo k tomu, že programy pre rómske deti a rómske štvrte nie sú oficiálne označované ako programy pre Rómov, ale sú určené pre tých, ktorí pochádzajú alebo žijú v sociálne znevýhodnenom prostredí.

Existujú aj ďalšie obmedzenia monitorovania, ktoré sú zrejmé v súvislosti s právami detí. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva opakovane kritizovalo, že údaje nie sú komplexné, neexistujú štatistiky a informačné povinnosti. Napriek sústavnej kritike sa však zdá, že sotva možno očakávať posun k rozsiahlejším štatistickým údajom. Jadro problému je v tom, že rozsiahlejší zber údajov a prepracovanejšie ukazovatele by si vyžadovali viac (administratívnych, výskumných) kapacít, čo by znamenalo ďalšie zaťaženie verejných výdavkov a všetko, čo si vyžaduje dodatočné financovanie z verejných zdrojov, nie je vítané.

Medzera existuje nielen v systéme národných ukazovateľov pre komplexné monitorovanie a analýzu chudoby, sociálneho vylúčenia a kvality života detí, ale aj v inštitucionálnej báze pre organizovanie sociálneho prieskumu. Akademický výskum je roztrieštený a vysokoškolskí učitelia sú preťažení. Výskum má skôr ad hoc charakter, často ho podnecujú náhodné externé ponuky

⁷² Dotazník Slovenskej republiky o monitorovaní kvality života detí, odborníčka MPSVR, Bratislava, 2007.

⁷³ Ako je dobre známe, podstatná časť Rómov neuvádza svoju etnickú príslušnosť pri sčítaní ľudu. Bod 3 článku 12 Ústavy Slovenskej republiky stanovuje, že „každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti“ (presná citácia Ústavy). Toto môže podporiť obozretný výklad Zákona č. 428/2002 o ochrane osobných údajov, ktorého § 8 zakazuje spracúvať osobitných kategórií osobných údajov, ktoré odhaľujú rasový alebo etnický pôvod, politické názory, náboženskú vieru, atď. Toto ustanovenie neplatí len v prípade informovaného súhlasu dotknutej osoby.

⁷⁴ *Slovenská národná správa za rok 2005* Európskeho monitorovacieho centra rasizmu a xenofóbie.

(hľadanie partnerov) a preto sa nevedome prekrýva. Niektoré oblasti nie sú zahrnuté do vôbec nijakého výskumu.

Niektoré oblasti týkajúce sa kvality života detí sú už tradične dobre monitorované a hodnotené. Typickým príkladom sú štatistické údaje o zdravotnej starostlivosti. Ukazovatele kvality zdravotnej starostlivosti obsahujú počty vykonaných zdravotných prehliadok a percentá zaočkovaných detí pri celoplošných imunizáciách v Slovenskej republike⁷⁵. Údaje o zdravotnej starostlivosti sú uvedené v štatistických ročenkách a iných publikáciách Štatistického úradu. Zdravotnícke inštitúcie, vrátane Ministerstva zdravotníctva ako hlavného koordinátora v tejto oblasti, nemajú štatistické sekcie na svojich internetových stránkach.

Na druhej strane chýbajúce fakty a monitorovanie bytovej situácie (okrem sčítaní ľudu, domov a bytov) môžu slúžiť iba ako odstrašujúci príklad.

Nie sú k dispozícii nijaké regionálne štatistiky o telesne postihnutých deťoch a druhoch zariadení sociálnych služieb, keďže štatistické ročenky uverejňujú iba súhrnné údaje, ktoré nerozlišujú medzi celoročnými zariadeniami a strediskami dennej starostlivosti. Chýbajúce údaje výrazne blokujú verejnú rozpravu, keďže bez nich nemožno vyvíjať účinný tlak na verejné správy⁷⁶.

Hlavné predbežné posudzovanie verejnej politiky (návrhy zákonov, uznesenia vlády) sa zaoberajú posudzovaním vplyvu navrhovaného opatrenia na zamestnanosť a verejné financie. Udržateľnosť deficitu pod hranicou 3% je ťažiskovým kritériom pri posudzovaní každého opatrenia. Všetky úmysly a nové kroky sa posudzujú podľa ich dopadu na verejné financie. Vláda sa vo svojom Programovom vyhlásení na roky 2006 – 2010 zaviazala zaviesť posudzovanie sociálnych a environmentálnych účinkov každého nového predpisu, ktorý sa dotýka životných podmienok obyvateľov (str. 33). Podľa našich informácií sa však ešte neukončili práce na vzorci pre posudzovanie sociálnych vplyvov (metodika pre posudzovanie dopadov na domácnosti), ba čo viac, táto úloha je skôr odsúvaná na okraj pozornosti, nehovoriac už o tom, ako málo je táto otázka vecou verejného záujmu.

3.1. Zapojenie zainteresovaných strán

Tu môžeme odkázať na predchádzajúce časti tejto správy, ako aj na naše predchádzajúce správy a zopakovať závery, ku ktorým sme už dospeli: ešte vždy je čo robiť v oblasti koordinácie a zapojenia rôznych zainteresovaných strán, zvyšovania povedomia verejnosti o dôležitosti tejto otázky, ako aj o nej samotnej ako zainteresovanej strany. Verejnoprávne vysielanie, najmä verejnoprávna televízia bola pomerne pasívna, pokiaľ ide o informovanie o problematike sociálnych práv. Tak ako väčšina inštitúcií, ktoré sú financované zo štátneho rozpočtu, aj verejnoprávna televízia má veľmi obmedzené prostriedky na začatie nových programov a rozšírenie aktivít. Mimovládne organizácie sú v takmer totožnej situácii. Organizácie združené v Slovenskej sieti proti chudobe (SAPN) sa boria so svojimi vlastnými problémami a nemajú spoločné prostriedky ani kapacity na koordináciu. Preto môžu sotva monitorovať, pripomínať, informovať, alebo sa aspoň snažiť dostať problematiku chudoby a sociálneho vylúčenia detí do verejnej agendy.

⁷⁵ <http://www.detskylekar.sk/zc/img/koncepcia.pdf>

⁷⁶ Naše skúsenosti zo skúmania potrieb zraniteľných skupín v Bratislavskom kraji (kde terénnu prácu organizovali mimovládne organizácie a skupiny obhajujúce práva občanov) a korešpondencia so Zuzanou Palovičovou.

Príloha – Použitá literatúra

Spoločná správa o sociálnej ochrane a sociálnej inklúzii pre rok 2007, Profily krajín 22.02.2007 SEC(2007)

ABY deti nezomierali Tlačová správa detského fondu SR

<http://www.dfsr.sk/aby-deti-nezomierali-ts070306>

Bradshaw, J., Hoelscher, P., Richardson D., *An Index of Child Well Being in the European Union*, 2007

<http://springerlink.metapress.com/content/f3642p2x00hn5h01/fulltext.pdf>

Čitateľská gramotnosť žiakov 4. ročníka ZŠ. Výsledky medzinárodnej štúdie IEA, 2001.

Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, *Komplexný program rozvoja rómskych osád*, 2003

Správy o ľudských právach v jednotlivých krajinách

<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61674.htm>

Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obce a model jej financovania, schválená Uznesením vlády SR č. 63/2005.

EU-SILC 2005, *Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR*, ŠÚ SR, Bratislava, 2006.

Gerbery, D., Bodnárová, B., Filadelfiová, J. *Životné podmienky rodín v medzigeneračnej perspektíve*, IVPR Rodina a práca, február 2007.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090_30070682_1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

http://spravy.hnonline.sk/c4-10023680-20960590-k06000_detail-clenovia-skolskych-rad-rokovali-o-moznostiach-spoluprace-s-ksk (16.4.2007)

<http://www.intenda.sk>

http://www.kosice-region.sk/NR/rdonlyres/B92D3CE3-3253-45BC-9C4A-5C5285016D91/0/socialne_postavenie_ziakov.pdf

<http://www.minedu.sk/povodna/DaM/DOCDaM/20070208-akcny-plan.doc>

<http://www.mladezhumenne.sk/rsadmin/dokument/1163512906> Narodna sprava o politike mladeze SR.pdf

<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/B38093C9716D8D50C1256CE7003189B5?OpenDocument>

[http://www.rokovanie.sk/appl/material.nsf/0/89FC5C5E3B1D4961C1257202002863BB/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovanie.sk/appl/material.nsf/0/89FC5C5E3B1D4961C1257202002863BB/$FILE/Zdroj.html)

http://www.statistics.sk/webdata/slov/infor/0406/eu_silc0406.htm

http://www.statistics.sk/webdata/slov/infor/0406/eu_silc0406.htm

<http://www.syrs.org/vyskum-mladeze-v-sr-ako-nastroj-na-lepsie-porozumenie-sucasnej-mladej-generacii.html>

http://www.uvzsr.sk/priloha.html/592020/1/programy_projekty.pdf?html=1 (zdravie)

JEDNORODIČOVSKÉ RODINY ohrozené chudobou: Medzigeneračná reprodukcia chudoby - vlastné empirické výskumy/ Aut. správy Bernardína BODNÁROVÁ, Daniel GERBERY, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava. - Interné číslo úlohy: 2213. Bratislava: IVPR, 2006. – s. 79

KONCEPCIA INTEGROVANÉHO VZDELÁVANIA rómskych detí a mládeže vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania. MŠ SR 2004.

Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007 MŠ SR Bratislava 2001.

KUSÁ, Z., 2006: CESTA K PLNOHODNOTNÉMU ŽIVOTU Podmienky života Rómov v Banskobystrickom samosprávnom kraji Vyhodnotenie fókusových skupín (záverečná správa).

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky 2006-2010, august 2006.

MEDZIGENERAČNÝ PRIESKUM PODMIENOK ŽIVOTA rodín: Medzigeneračná reprodukcia chudoby - vlastné empirické výskumy/Aut. správy Bernardína BODNÁROVÁ, Daniel GERBERY, Jarmila FILADELFIOVÁ, Eva BERNHAUSEROVÁ, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava. - Interné číslo úlohy: č. 2213. Bratislava: IVPR, 2006. – s. 84

MONITORING DODRŽIAVANIA PRÁV DIEŤAŤA V ROKU 2006 SNSLP.

NÁRODNÁ SPRÁVA o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie. MPSVR SR október 2006. Materiál na pripomienkovanie október 2006.

Európske monitorovacie centrum rasizmu a xenofóbie, *Národná výročná správa – Slovensko 2004.*

Európske monitorovacie centrum rasizmu a xenofóbie, *Národná výročná správa – Slovensko 2005*.

NÁVRH KONCEPCIE ŠPECIÁLNO-PEDAGOGICKÉHO PORADENSTVA

<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/6BA9899E04BCAA57C1257291002AA323?OpenDocument>

PERSPEKTÍVY ČINNOSTI VEREJNÉHO OCHRANCU PRÁV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE na druhé funkčné obdobie (2007 – 2012) január 2007 <http://www.vop.gov.sk/perspektivy.pdf>

PISA SK 2003 Sociálne zázemie a výkon. ŠPÚ http://www.statpedu.sk/Projekty/PISA/PISA-publ/09_socekonom_zazemie_a_vykon.pdf

PRÁVA DETÍ V RÓMSKYCH KOMUNITÁCH. Záverečná správa projektu. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva 2005.

REALIZÁCIA NÁSTROJOV AKTÍVNEJ POLITIKY TRHU PRÁCE V ROKU 2005. ÚPSVAR Bratislava, marec 2006.

RYP-SNR 2005. Národná správa o politike mládeže v Slovenskej republike pre Radu Európy. (Preskúmanie politiky mládeže – Slovenská národná správa), dostupná na http://www.mladez.sk/buxus/docs/NarSprava_politika-mladeze2005.pdf

Druhá správa predložená Slovenskou republikou podľa článku 25, odsek 1 Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín (prijatá 3.1.2005), Rada Európy.

Dotazník Slovenskej republiky o monitorovaní kvality života detí MPSVR, 2007.

SMERNICA MŠMV SR č. 19/2006-R z 15. júna 2006, ktorou sa určuje systém rozpisu finančných prostriedkov na mzdy a odvody do poisťovních fondov asistentov učiteľa na jednotlivé krajské školské úrady a postup ich poskytnutia zriaďovateľom základných škôl a špeciálnych základných škôl.

Spotreba potravín v SR 2005, Štatistický úrad SR Bratislava, február 2007.

SPRÁVA K PRÍSPEVKU na dochádzku za prácou za 1. polrok 2006. Vyžiadany materiál. ÚPSVAR október 2006

SPRÁVA O ČINNOSTI ÚRADU SPLNOMOCNENKYNE VLÁDY SR pre rómske komunity za rok 2005. Materiál na rokovanie vlády SR Bratislava 29. máj 2006.

SPRÁVA O POKROKU V IMPLEMENTÁCII NÁRODNÉHO PROGRAMU REFORMIEM SR na roky 2006-2008, Október 2006

[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/02ADEC982A86A236C12571F70036D644/\\$FILE/Zdroj.html#_Toc147197956](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/02ADEC982A86A236C12571F70036D644/$FILE/Zdroj.html#_Toc147197956)

SPRÁVA O STAVE A VÝVOJ REGIONÁLNYCH NEROVNOSTÍ NA SLOVENSKU. MPSVR
január 2006

www.employment.gov.sk/mpsvrsr/internet/home/get_pk_doc.php?id=567&slD=ddc5e3e9b43904dd43c01b6768e9aa5f

SPRÁVA O ŽIVOTNÝCH PODMIENKACH RÓMSKYCH DOMÁCNOSTÍ NA SLOVENSKU UNDP
2006.

SPRÁVA O DODRŽIAVANÍ ĽUDSKÝCH PRÁV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE ZA ROK 2005.
Slovenské národné stredisko pre ľudské práva Bratislava 2006.

Správa o plnení úloh akčného plánu politiky mládeže na rok, Ministerstvo školstva, 2006.

<http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/1729.rtf> (Príloha: štatistické informácie).

SPRÁVA O SOCIÁLNEJ SITUÁCII OBYVATEĽSTVA SR V PRVOM POLROKU 2006. (materiál
vzatý na vedomie na rokovaní vlády 15. 11. 2006)

<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/C4A461B0C25D4A75C125721A0038A23C?OpenDocument>

SPRÁVA O STAVE RIEŠENIA ZÁLEŽITOSTÍ RÓMSKYCH KOMUNÍT V JEDNOTLIVÝCH
REGIÓNOCH SLOVENSKA 2005 UV-21868/2005 ÚV SR (R.č.: 21868/2005) podpredseda vlády
pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny; Plán práce vlády SR 158/2005, 21.12.2005, f.
bod programu Vypustený

<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/EC6B3C7D244D4128C12570DC004C89BC?OpenDocument>

STANOVISKO SEZ ÚV SR K MATERIÁLU „NÁVRH INŠTITUCIONÁLNEHO ZABEZPEČENIA
KOORDINÁCIE LISABONSKEJ AGENDY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE“. Február 2005

[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/A87AD59148C8243EC1256FA8003FA7F0/\\$FILE/vlastnymat.rtf](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/A87AD59148C8243EC1256FA8003FA7F0/$FILE/vlastnymat.rtf)

Súčasný stav vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov 2006.

<http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/2006.zip>

Národný akčný plán Slovenskej republiky k Dekáde začleňovania rómskej populácie 2005-2015

UNICEF, „Chudoba detí v perspektíve: Prehľad kvality života detí v bohatých krajinách“, *správa strediska Innocenti č. 7*, Výskumné stredisko Innocenti, Florencia, Taliansko (február 2007)

ÚSPEŠNOSŤ IAP UKONČENÝCH V ROKU 2005 Z HĽADISKA UMIESTNENIA NA TRHU
PRÁCE. ÚPSVAR – vyžiadany materiál. Október 2005

VEREJNÝ OCHRANCA ĽUDSKÝCH PRÁV. SPRÁVA O ČINNOSTI ZA ROK 2005 (od 1. marca
2005 do 28. 2. 2006) <http://www.vop.gov.sk/doc/00011/16/0000516/sprava2005celok.pdf>

VYBRANÉ ÚDAJE O REGIÓNOCH V SLOVENSKEJ REPUBLIKE. ŠÚ SR 2005 č. 2.

VYHODNOTENIE ZÁVÄZKOV Z PROGRAMOVÉHO VYHLÁSENIA VLÁDY - SOCIÁLNA OBLASŤ. 2002

www.employment.gov.sk/mpsvrsr/internet/home/page_pdf.php?id=1937&, otvorené 26.4.2006.

VÝSLEDKY KONTROLY OČKOVANIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE k 31. 8. 2005. Úrad verejného zdravotníctva.